

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยเรื่อง การเปิดรับสาร การใช้ประโยชน์และความพึงพอใจที่มีต่อรายการโทรทัศน์ “กรรมลิขิต” ของประชาชนในเขตกรุงเทพมหานคร ผู้วิจัยได้นำทฤษฎี แนวความคิด ตลอดจนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาศึกษา เพื่อใช้เป็นแนวทางในการวิจัย ต่อไปนี้

1. แนวคิดทางพุทธศาสนา เรื่อง กฏแห่งกรรม
2. แนวคิดเรื่องรูปแบบรายการโทรทัศน์
3. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการเปิดรับสาร
4. แนวคิดและทฤษฎีการใช้ประโยชน์ และความพึงพอใจ
5. แนวคิดและทฤษฎีเรื่องการเรียนรู้ทางสังคม
6. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับความรู้ ความตระหนัก
7. แนวคิดเกี่ยวกับการวิเคราะห์ผู้รับสารตามลักษณะทางประชากรของผู้รับสาร
8. แนวคิดกลยุทธ์ของสวาระบันเทิง
9. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดทางพุทธศาสนา เรื่อง กฏแห่งกรรม

พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตฺโต) (2531) ได้ให้ความหมายของกรรมไว้ว่า กรรม แปลตามคำศัพท์ว่า การงาน หรือ การกระทำ แต่ในทางธรรมต้องจำกัดความจำเพาะลงไปว่า หมายถึง การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา หรือ การกระทำที่เป็นไปด้วยความจงใจ ถ้าเป็นการกระทำที่ไม่มีเจตนา ก็ไม่เรียกว่าเป็นกรรมในความหมายทางธรรม

ประเภทของกรรม เมื่อจำแนกตามคุณภาพ หรือตามธรรมที่เป็นมูลเหตุ ย่อมแบ่งได้เป็น 2 อย่าง คือ

1. อกุศลกรรม กรรมที่เป็นอกุศล การกระทำที่ไม่ดี กรรมชั่ว หมายถึง การกระทำที่เกิดจากอกุศลมูล คือ โภคะ โทสะ และโมหะ
2. กุศลกรรม กรรมที่เป็นกุศล การกระทำที่ดี หรือ กรรมดี หมายถึง การกระทำที่เกิดจากกุศลมูล คือ อโลภะ อโทสะ หรือ อโมหะ

แต่ถ้าจำแนกตามทวาร คือทางที่ทำความกรรม หรือทางแสดงออกของกรรม จัดเป็น 3 ทาง คือ

1. กายกรรม กรรมทำด้วยกาย หรือการกระทำทางกาย
2. วจีกรรม กรรมทำด้วยวาจา หรือการกระทำทางวาจา
3. มโนกรรม กรรมทำด้วยใจ หรือการกระทำทางใจ

อีกอย่างหนึ่ง ท่านจำแนกกรรมตามสภาพที่สัมพันธ์กับวิบากหรือการให้ผล จัดเป็น 4 อย่าง คือ

1. กรรมดำ มีวิบากดำ ได้แก่ กายสังขาร วจีสังขาร และมโนสังขาร ที่มีการเบียดเบียน ตัวอย่างง่าย ๆ เช่น การฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ การประทุษร้ายประเวณี พุดโปปดมดเท็จ และการดื่มสุราเมรัย

2. กรรมขาว มีวิบากขาว ได้แก่ กายสังขาร วจีสังขาร และมโนสังขาร ที่ไม่มีการเบียดเบียน ตัวอย่างคือ การประพฤติตามกุศลกรรมบถ 10

3. กรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาว ได้แก่ กายสังขาร วจีสังขาร และมโนสังขารที่มีการเบียดเบียนบ้าง ไม่มีการเบียดเบียนบ้าง เช่น การกระทำของมนุษย์ทั่ว ๆ ไป

4. กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม ได้แก่ เจตนาเพื่อละกรรมทั้งสามอย่างข้างต้น หรือว่าโดยองค์ธรรม ได้แก่ โพชฌงค์ 7 หรือมรรคมีองค์ 8 หรือหนทางพ้นทุกข์

ในบรรดากรรม 3 อย่าง คือ กายกรรม วจีกรรม และมโนกรรมที่กล่าวไว้ข้างต้นนั้น มโนกรรมสำคัญที่สุดและมีผลกว้างขวางรุนแรงที่สุด เหตุที่มโนกรรมสำคัญที่สุด ก็เพราะเป็นจุดเริ่มต้น เพราะคนคิดก่อนแล้วจึงพูดจึงกระทำ คือ แสดงออกทางกายและวาจา ดังนั้นวจีกรรมและกายกรรม จึงขยายออกมาจากมโนกรรมนั่นเอง ซึ่งการกระทำต่าง ๆ ย่อมมีผลตามมาอยู่เสมอ ซึ่งสามารถอ้างพุทธศาสนสุภาษิตว่า “กรรมดีหรือชั่วทุกอย่างที่คนสั่งสมไว้ ย่อมมีผลขึ้นชื่อว่ากรรม แม้จะนิดหน่อย ที่จะวางเปล่าไปเลยย่อมไม่มี”

เกณฑ์วินิจฉัยกรรมดี กรรมชั่ว

กรรมเป็นเรื่องเกี่ยวกับความดี และ ความชั่วโดยตรง เมื่อพูดถึงกรรม จึงควรพูดถึงความดีและความชั่วไว้ด้วย เพื่อช่วยให้เข้าใจความหมายเกี่ยวกับกรรมชัดเจนยิ่งขึ้น

1. เกณฑ์หลัก

ตัดสินด้วยความเป็นกุศล หรือ เป็นอกุศล โดย

- พิจารณามูลเหตุว่า เป็นเจตนาที่เกิดจากกุศลมูล คือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ หรือเกิดจากอกุศลมูล คือ โภภะ โทสะ โมหะ

- พิจารณาตามสภาวะว่า เป็นสภาพเกื้อกูลแก่ ชีวิตจิตใจหรือไม่ ทำให้จิตสบาย ไร้โรค ปลอดโปร่ง ผ่องใส สมบูรณ์ หรือไม่ ส่งเสริมหรือบั่นทอนคุณภาพ และสมรรถภาพของจิต ช่วยให้กุศลกรรม (สภาพที่เกื้อกูลทั้งหลายเจริญออกงามขึ้น อกุศลกรรมทั้งหลายลดน้อยลง หรือ ทำให้กุศลธรรมลดน้อยลง หรือทำให้กุศลกรรมน้อยลง อกุศลธรรมทั้งหลายเจริญออกงามขึ้น ตลอดจนมีผลต่อบุคลิกภาพอย่างไร

2. เกณฑ์ร่วม

- ใช้มโนกรรม คือ ความรู้สึกผิดชอบชั่วดีของตนเองพิจารณาว่า การที่กระทำนั้น ตนเองดีเตียนตนเองได้หรือไม่ เสียความเคารพตนหรือไม่

- พิจารณาความยอมรับของวิญญู หรือนักปราชญ์หรือบัณฑิตชน ว่าเป็นสิ่งที่วิญญูยอมรับหรือไม่ ชื่นชมสรรเสริญ หรือ ต่ำหนิติเตียน

- พิจารณาลักษณะ และผลของการกระทำ

1) เป็นการเบียดเบียนตน เบียดเบียนผู้อื่น ทำตนเองหรือผู้อื่นให้เดือดร้อนหรือไม่

2) เป็นไปเพื่อประโยชน์สุข หรือเป็นไปเพื่อโทษทุกข์ ทั้งแก่ตน และผู้อื่น

ผลจากการกระทำกรรม

พระเทพวิสุทธิเมธี พุทธทาสภิกขุ (2549) ได้กล่าวถึงผลจากการกระทำกรรมไว้ว่า คนเรามีกรรมต่าง ๆ กัน ทั้งในอดีต ปัจจุบัน และที่จะทำต่อไปในอนาคต ดังนั้นจะพิจารณาผลของกรรมโดยเอาหน้าที่ที่กระทำเป็นหลัก ในพระคัมภีร์ได้จัดกรรมไว้เป็น 4 ชนิด ทุก ๆ หมวด เมื่อเอาน้ำหนักแห่งการกระทำเป็นเกณฑ์แล้ว สามารถแบ่งได้ดังนี้

1. คุรุกรรม หรือ กรรมหนัก ได้แก่ การฆ่าบิดา มารดา พระอรหันต์ เป็นความชั่วชนิดถึงที่สุดไม่มียับยั้ง

2. พหุลกรรม หรือ กรรมที่ทำบ่อย ๆ จนเคยชิน เป็นกรรมที่ผู้กระทำโดยอาศัยความเคยชิน เป็นนิสัย ติดตัว ทำเป็นประจำ

3. อาสันนกรรม หรือกรรมที่กระทำตอนใกล้ตาย ในขณะที่ดับจิต
 4. กตัตตาวาปนกรรม หรือกรรมสักว่ากระทำ หรือ ทำด้วยความสะเพร่า ไม่ถือว่าเป็นโทษจากการกระทำกรรมนั้นโดยตรง เป็นกรรมที่เบาที่สุด
- อนึ่ง กรรมในข้อ 1-3 นั้น แม้จะมีกำลังน้อย หรือมีน้ำหนักน้อย แต่ก็มีโอกาสที่จะให้ผลก่อนได้เหมือนกัน เช่น กรรมที่กระทำตอนใกล้ตาย แม้จะเล็กน้อยเพียงไร ก็ถือว่ามีโอกาสที่จะให้ผลก่อนได้

แนวคิดเรื่องรูปแบบรายการโทรทัศน์

จากที่กล่าวไปแล้วในข้างต้นว่า สื่อโทรทัศน์เป็นสื่อมวลชนที่มีความสำคัญต่อคนในสังคมอย่างมากในการนำเสนอเรื่องราวต่าง ๆ โดยตัวของสื่อโทรทัศน์นี้เองก็เป็นสื่อที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง โดยสื่อโทรทัศน์ควรที่จะมีความรับผิดชอบต่อการนำเสนอเนื้อหาสาระและรับผิดชอบต่อ การนำเสนอเรื่องราวต่าง ๆ อย่างตรงไปตรงมา และ ควรที่จะมุ่งนำเสนอเรื่องราวที่เป็นประโยชน์มากกว่าการแสวงหาผลประโยชน์จากผู้ชมโทรทัศน์ โดยโทรทัศน์มีหน้าที่สำคัญ ดังนี้ (อรทัย ศรีสันติสุข (2529, น. 116)

1. หน้าที่ในการเสนอข่าวสาร : จากความต้องการที่ต้องมีผู้คอยเฝ้ายามคอยดูแล ความปลอดภัยในการเฝ้าคอยดูแลเหตุการณ์ต่าง ๆ นั้น โทรทัศน์ต้องมีหน้าที่รายงานเหตุการณ์หรือส่งข่าวสารให้ผู้อื่นได้ทราบด้วย
 2. หน้าที่ในการเสนอความคิดเห็น : มนุษย์ต้องมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ซึ่งโทรทัศน์สามารถตอบสนองความต้องการนี้ได้เป็นอย่างดี
 3. หน้าที่บริการบันเทิง : ความรื่นเริงบันเทิงใจ สนุกสนาน เป็นสิ่งที่ทุกคนแสวงหากันอย่างมาก เพื่อเป็นการพักผ่อนหย่อนใจจากการทำกิจกรรมต่าง ๆ ให้แก่ทุกคนในหลายรูปแบบ
 4. หน้าที่บริการการศึกษา : โทรทัศน์จะทำหน้าที่ส่งเสริมความรู้และการศึกษา เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ศิลปวิทยาการต่าง ๆ ในการนำไปใช้ประกอบอาชีพและเพื่อการอยู่ดีมีสุข
- โดยสามารถจำแนกประเภทของรายการโทรทัศน์ได้ออกเป็น 12 ประเภท ดังนี้ (ชนินษฐา เบญจาทิกุล, 2535, น. 6)

1. การพูดคนเดียว (Monologue) เป็นรายการที่มีผู้พูดเพียงคนเดียว อาจพูดเป็นทางการ และบรรยายทางวิชาการหรือเป็นลักษณะของการพูดคุยกับผู้ชม
2. การสนทนา (Dialogue) เป็นรายการที่นำคน 2-4 คน มาพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในประเด็นที่ต้องการนำเสนอโดยการจัดสถานการณ์ให้เป็นการสนทนาจริง ๆ

3. การสัมภาษณ์ (Interview) เป็นรายการที่มีผู้สัมภาษณ์และผู้ให้สัมภาษณ์ ซึ่งอาจจัดนอกสถานที่หรืออาจจัดเวทีสัมภาษณ์ขึ้นเป็นพิเศษ

4. การอภิปราย (Discussion) เป็นรายการที่ใช้ผู้ดำเนินการอภิปรายหนึ่งคน เป็นผู้ตั้งประเด็นหรือคำถามให้ผู้ร่วมอภิปราย ประมาณ 2-4 คน แสดงความคิดเห็นของตนต่อประเด็นต่าง ๆ โดยอาจพูดเสริมหรือยกเหตุผลขัดแย้งกับผู้อื่นได้

5. รายการตอบปัญหาหรือเกมโชว์ (Game Show) เป็นรายการที่จัดให้มีการแข่งขันระหว่างคนหรือกลุ่มคนที่ได้รับเชิญให้มาร่วมรายการด้วยการเล่นเกมหรือตอบปัญหา ซึ่งรายการประเภทนี้มักเป็นส่วนหนึ่งของรายการโฆษณาสินค้า ผู้ร่วมแข่งขันจะถูกให้ทำกิจกรรมด้วยเทคนิควิธีการต่าง ๆ ผลการแข่งขันมักจะได้รับรางวัลทั้งผู้แพ้และผู้ชนะ แต่ผู้ชนะจะได้รับรางวัลมากกว่า

6. รายการสารคดี (Documentary) เป็นรายการที่นำเสนอเรื่องราวสาระความรู้ต่าง ๆ เช่น เรื่องป่าไม้ การท่องเที่ยว การเกษตร ฯลฯ รูปแบบรายการอาจนำเสนอด้วยภาพและการบรรยายตลอดเรื่อง มีเสียงประกอบต่าง ๆ ตามเนื้อหาโดยไม่มีผู้ดำเนินรายการ รายการสารคดีอีกรูปแบบหนึ่งคือ แบบมีผู้ดำเนินรายการพูดคุยกับผู้ชม และนำผู้ชมไปสัมผัสกับเรื่องราวต่าง ๆ บางครั้งผู้ดำเนินรายการอาจพุดอยู่ในห้องจัดรายการ (Studio) หรืออาจเข้าร่วมอยู่ในเหตุการณ์

7. รายการละคร (Drama) เป็นรายการที่นำเสนอเรื่องราวต่าง ๆ ด้วยการจำลองสถานการณ์ สร้างฉาก กำหนดตัวผู้แสดง แต่งตัว แต่งหน้า และใช้เทคนิคการแสดงละคร และเทคนิคของภาพยนตร์ เสนอเรื่องราวให้เหมือนจริงมากที่สุด เป็นทั้งรายการบันเทิงและรายการเพื่อการศึกษาแต่ส่วนใหญ่มักเป็นรายการละคร สำหรับการบันเทิง ซึ่งเป็นที่นิยมกันมากในปัจจุบัน

8. รายการสาธิตและทดลอง (Demonstration) เป็นรายการที่แสดงให้เห็นวิธีการหรือขั้นตอนของการปฏิบัติงาน หรือแสดงวิธีการทำสิ่งต่าง ๆ เช่น การประดิษฐ์สิ่งของ การทำอาหาร ฯลฯ

9. รายการเพลงหรือดนตรี (Music) เป็นรายการที่มีหลายรูปแบบ เช่น การแสดงประกอบเพลง มักทำเป็นเทปรายการเพื่อการโฆษณาของบริษัทเทปและแผ่นเสียง การแสดงบนเวทีซึ่งจะมีผู้ชมเป็นจำนวนมาก หรืออาจเป็นการขับร้องในห้องจัดทำรายการ

10. รายการแบบผสมผสาน (Variety) เป็นรายการที่นำเสนอหลายรูปแบบติดต่อกัน ในลักษณะเป็นรายการหลายรส เช่น การเริ่มรายการด้วยเพลง ติดตามด้วยการแสดงมายากลต่อด้วยการสัมภาษณ์ดารา ฯลฯ

11. รายการกีฬา (Sport) เป็นรายการที่นำเสนอเทปการแข่งขันกีฬาต่าง ๆ เช่น ฟุตบอล เทนนิส กอล์ฟ

12. รายการถ่ายทอดสด เป็นรายการถ่ายทอดเหตุการณ์ที่กำลังเกิดขึ้นในขณะนั้น เช่น การแข่งขันกีฬา พระราชพิธี การแสดง ฯลฯ

ในรายการแต่ละประเภทก็จะมีลักษณะที่มีความแตกต่างกัน ตามวัตถุประสงค์และเนื้อหาสาระของรายการแต่ละประเภท ซึ่งรายการโทรทัศน์ “กรรมลิขิต” ก็ได้มีการผสมผสานเอา รูปแบบรายการโทรทัศน์ 2 ประเภท เข้าด้วยกัน นั่นคือ รายการพูดคนเดียว และ รายการละคร นำมาผสมผสานกัน กล่าวคือ ในช่วงต้นของรายการเป็นการเปิดรายการด้วยพิธีกรพูดกับผู้ชมทางบ้าน ในช่วงต่อมา ให้แขกรับเชิญเล่าเหตุการณ์ให้ผู้ชมฟัง สลับกับการแสดงละครจำลองเหตุการณ์จริง และในช่วงท้าย จะเป็นการให้พระภิกษุนักเทศน์ มาเทศน์คำสอนทางพุทธศาสนา เกี่ยวกับผลเสียของการกระทำกรรมที่เกิดขึ้นและหนทางแห่งการหลุดพ้นปวงกรรมนี้ จะต้องปฏิบัติตนอย่างไร

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการเปิดรับสาร

เมื่อมนุษย์อยู่ในสังคม ที่มีการติดต่อสื่อสารซึ่งกันและกัน ดังนั้นข้อมูล ข่าวสารจึงมีความจำเป็นในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ต่าง ๆ ซึ่งกันและกัน

โรเจอร์ และ สเวนนิ่ง (Roger, E. M. & L. Svenning, 1969) ได้ศึกษาและขยายแนวความคิดเกี่ยวกับการเปิดรับสื่อมวลชนให้กว้างขวางออกไปอีกโดยให้นิยามว่า สื่อมวลชนนั้นคลุมถึงสื่อ 5 ประเภท คือ หนังสือพิมพ์ ภาพยนตร์ วิทยุ นิตยสาร และโทรทัศน์ เหตุนี้ดัชนีในการวัดการเปิดรับสื่อมวลชนในความหมายเขาจึงต้องประกอบด้วยจำนวนรายการวิทยุที่รับฟังต่อสัปดาห์ การอ่านหนังสือพิมพ์ต่อสัปดาห์ ภาพยนตร์ที่ดูต่อปี และอื่น ๆ

สรุปได้ว่า การเปิดรับสื่อ คือความบ่อยครั้งในการเปิดรับ ระยะเวลา รวมถึงจำนวนสื่อในการเปิดรับอีกด้วย

ผู้รับสารมีความคาดหวังจากสื่อมวลชนว่าการบริโภคข่าวสารจากสื่อมวลชน จะช่วยตอบสนองความต้องการของเขาได้ ซึ่งจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ หรือเปลี่ยนแปลงนิสัยและพฤติกรรมบางอย่างได้ โดยที่การเลือกบริโภคสื่อมวลชนนั้นจะขึ้นอยู่กับความต้องการหรือแรงจูงใจของผู้รับสารเอง เพราะบุคคลแต่ละคนย่อมมีวัตถุประสงค์ และความตั้งใจในการใช้ประโยชน์จากสื่อมวลชนที่แตกต่างกันไป แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการเปิดรับข่าวสารที่สำคัญ ได้แก่ ทฤษฎีเกี่ยวกับกระบวนการในการเลือกรับข่าวสาร (Selective Processes) ซึ่งแคปเปอร์ และ โจเซฟ (Kappler & Joseph, 1960) ได้กล่าวไว้ว่าประกอบด้วยการกลั่นกรอง 3 ชั้น ดังนี้

1. การเลือกเปิดรับ (Selective Exposure)

หมายถึง แนวโน้มที่ผู้รับสารจะเลือกสนใจหรือเปิดข่าวสารที่สอดคล้องกับความคิดเห็น ความสนใจที่มีอยู่เดิมและพยายามหลีกเลี่ยงข่าวสารที่ไม่สอดคล้องกับทัศนคติและความคิดเห็นเดิมของตน ทั้งนี้เพราะการได้รับข่าวสารที่ไม่สอดคล้องกับความรู้ ความเข้าใจ หรือทัศนคติที่มีอยู่เดิม ก็จะก่อให้เกิดภาวะความไม่สมดุลทางจิตใจที่เรียกว่า “Cognitive Dissonance” ซึ่งบุคคลอาจจะลดภาวะความไม่สมดุลนี้ได้โดยการเปลี่ยนทัศนคติ ความรู้ หรือ พฤติกรรมการแสดงออก หรือเลือกสรรเฉพาะข่าวสารที่สอดคล้องกับความคิดเห็นเดิมของตน

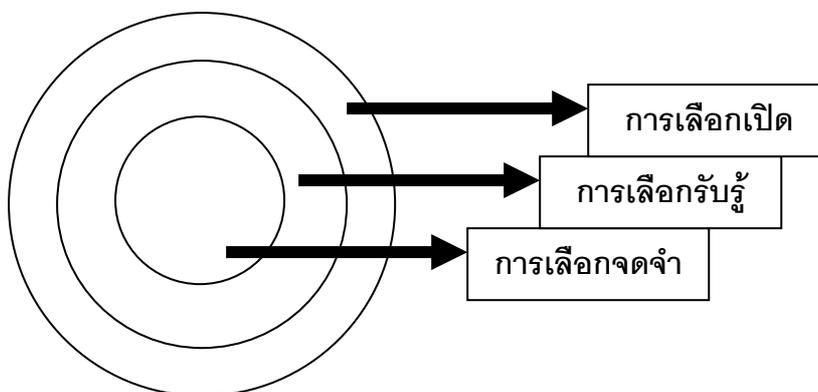
2. การเลือกรับรู้ (Selective Perception)

เมื่อบุคคลเลือกเปิดรับข่าวสารจากแหล่งใดแหล่งหนึ่งแล้ว ผู้รับสารจะเลือกรับรู้หรือเลือกตีความหมายของสารนั้นตามทัศนคติ ประสบการณ์ ความเชื่อ ความต้องการ ความคาดหวัง แรงจูงใจ สภาวะร่างกาย หรือสภาวะอารมณ์ในขณะนั้น เป็นต้น ดังนั้น ผู้รับสารจะตีความผิดพลาด หรือบิดเบือนข่าวสารให้มีทิศทางที่ตนเองพอใจ ให้สอดคล้องกับความคิดเห็น ความสนใจ หรือทัศนคติที่มีอยู่เดิม

3. การเลือกจดจำ (Selective Retention)

เป็นแนวโน้มในการเลือกจดจำข่าวสารเฉพาะส่วนที่ตรงกับความสนใจ ความต้องการทัศนคติ เป็นต้น ของตนเองและมักจะลืมในส่วนที่ตนเองไม่สนใจ เรื่องที่ขัดแย้งหรือเรื่องที่ค้านกับความคิดเห็นของตนเอง ดังนั้นการเลือกจดจำเนื้อหาของสารที่ได้รับ จึงเป็นการช่วยเสริมทัศนคติหรือความเชื่อเดิมของผู้รับสารให้มีความมั่นคงยิ่งขึ้น และเปลี่ยนแปลงยากขึ้น กล่าวคือ ความพร้อมที่จะจดจำสารของผู้รับสารจึงมักเกิดขึ้นกับคนที่พร้อมจะเข้าใจ และพร้อมที่จะลืมสำหรับคนที่ไม่พร้อมจะเข้าใจ ดังนั้น กระบวนการเลือกสรรของมนุษย์จึงเปรียบเสมือนเครื่องกรอง (Filter) ข่าวสารในการรับรู้ของมนุษย์เราซึ่งสามารถแสดงเป็นแผนภาพได้ ดังนี้

แผนภาพที่ 2.1
แสดงกระบวนการเลือกสรรของมนุษย์

นอกจากพฤติกรรมการเลือกเปิดรับข่าวสารดังกล่าวแล้ว ยังมีองค์ประกอบอื่นๆ ดังที่ วิลเบอร์ ชรามม์ (Schramm, 1973) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบที่มีบทบาทสำคัญต่อการเลือกสรรของมนุษย์ ได้แก่

1. **ประสบการณ์** เนื่องจากผู้รับสารย่อมมีประสบการณ์เกี่ยวกับข่าวสาร วัตถุประสงค์ของแตกต่างกันไป ประสบการณ์จึงเป็นตัวแปรที่ทำให้ผู้รับสารแสวงหาข่าวสารที่เคยเห็นแตกต่างกัน
2. **การประเมินสารประโยชน์ของข่าวสาร** เนื่องจากผู้รับสารจะแสวงหาข่าวสารที่ต้องการเพื่อสนองจุดประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง การประเมินสารประโยชน์ของข่าวสารจึงช่วยให้ผู้รับสารได้เรียนรู้ว่า ข่าวสารอย่างหนึ่งมีประโยชน์แตกต่างจากข่าวอีกอย่างหนึ่งด้วย จึงก่อให้เกิดพัฒนาการและปรับปรุงอุปนิสัย และรูปแบบการแสวงหาข่าวสาร
3. **ภูมิหลังที่แตกต่างกัน** เนื่องจากธรรมชาติของมนุษย์ที่มักจะสนใจสิ่งที่ไม่เคยพบเห็นมาก่อน รวมทั้งสนใจในความแตกต่างหรือการเปลี่ยนแปลงจากสภาพที่เป็นอยู่ขณะนั้น ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงทางวัตถุ สิ่งของหรือเรื่องราวต่าง ๆ
4. **การศึกษาและสถานภาพทางสังคม** นับเป็นองค์ประกอบพื้นฐานที่ก่อให้เกิดประสบการณ์ ขึ้นในตัวบุคคลและเป็นตัวชี้พฤติกรรมการสื่อสารของผู้นั้น ทั้งพฤติกรรมในการเลือกรับสื่อและเลือกเนื้อหาของข่าวสาร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การศึกษามีส่วนช่วยให้บุคคลมีความสามารถในการอ่านและกระหายที่จะเพิ่มพูนด้วยการแสวงหาความรู้ให้กว้างขวางขึ้น

5. ความสามารถในการรับสาร บุคคลจะมีความสามารถในการรับสารนั้น ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับสภาพร่างกายและจิตใจเป็นสิ่งที่ทำให้พฤติกรรมกาเปิดรับข่าวสารของบุคคลแตกต่างกัน โดยสภาพร่างกายที่นี้ หมายถึง สภาพร่างกายที่สมบูรณ์ ผู้รับสารที่มีอวัยวะของร่างกายครบถ้วน ประสาทสัมผัสทุกอย่างทำงานได้ปกติ ย่อมอยู่ในสภาพที่จะรับสารที่มีอวัยวะของร่างกายครบถ้วน ประสาทสัมผัสทุกอย่างทำงานได้ปกติ ย่อมอยู่ในสภาพที่จะรับข่าวสารได้ดีกว่าผู้ที่บกพร่องทางร่างกายและประสาทสัมผัส นอกจากนั้น สภาพร่างกายยังมีส่วนสัมพันธ์กับสติปัญญาของคนอีกด้วย การเปลี่ยนแปลงอายุที่สูงขึ้น ระยะเวลาที่ได้รับการศึกษา รวมทั้งการเจริญเติบโตทางความคิดย่อมมีความสัมพันธ์ทั้งทางบวกและลบต่อการโน้มน้ำหนัก

6. บุคลิกภาพ บุคลิกภาพของผู้รับสารแต่ละคนเป็นตัวแปรที่มีความสัมพันธ์กับการเปิดรับข่าวสารซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ การโน้มน้ำหนักและพฤติกรรมของผู้รับสารอีกต่อหนึ่ง ทำนองเดียวกับองค์ประกอบในเรื่องความสามารถของบุคคล มีหลักฐานทางการวิจัยที่แสดงว่าความนับถือตนเอง (Self Esteem) และความวิตกกังวล (Anxiety) ของบุคคลล้วนเป็นตัวแปรที่มีความสัมพันธ์กับอิทธิทางสังคม กล่าวคือ ผู้ที่มีความวิตกกังวลหรือตื่นเต้นมักได้รับอิทธิพลทางสังคมนั่นเอง

7. อารมณ์ สภาพทางอารมณ์ของผู้รับสารแต่ละคนเป็นตัวแปรสำคัญที่ทำให้ผู้รับสารเข้าใจความหมายของสารหรืออาจเป็นอุปสรรคต่อความเข้าใจความหมายในข่าวสารของผู้รับ ถ้าผู้รับสารมีอารมณ์ปกติ มีความพร้อม มุ่งมั่นและมีสมาธิต่อข่าวนั้น สัมฤทธิ์ผลของการสื่อสารจะมีมากกว่าผู้รับที่ไม่มีอารมณ์กับข่าวสารนั้น

8. ทัศนคติ ทัศนคติเป็นตัวแปรที่มีอยู่ระหว่างการรับและการตอบสนองต่อข่าวสารหรือ สิ่งเร้าต่าง ๆ ด้วยการแสดงออกทางพฤติกรรมของผู้รับที่มีต่อข่าวสารแต่ละประเภทที่พบ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ เป็นคุณสมบัติหรือท่าทีที่ผู้รับสารแต่ละคนมีอยู่ก่อนที่จะรับข่าวสารอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยปกติทัศนคติของผู้รับสารเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้ เมื่อทัศนคติเปลี่ยนแปลงไป การส่งข่าวสารหรือการโน้มน้ำหนักของผู้ส่งสารจะแตกต่างกันไป ในทำนองเดียวกันกับการตอบสนองของผู้รับจะเปลี่ยนไปตามสิ่งเร้าหรือข่าวสารที่เปลี่ยนแปลงไปด้วย

พฤติกรรมกาเปิดรับข่าวสารของประชาชน เป็นแรงผลักดันให้บุคคลหนึ่งบุคคลใดเลือกรับสื่อ ซึ่งเมอร์ริลล์ และโรเวนสไตน์ (Merrill & Lowenwstein, 1971) ได้สรุปไว้ว่า มีปัจจัยหลายประการที่เป็นแรงผลักดันให้บุคคลหนึ่งบุคคลใดได้มีการใช้สื่อ ดังนี้

1. ความเหงา ด้วยเหตุผลที่ว่าโดยปกติบุคคลไม่ชอบที่จะอยู่ตามลำพัง เพราะจะเกิดความรู้สึกสับสน วิตกกังวล หวาดกลัว และการเมินเฉยจากสังคม บุคคลจะมีการรวมกลุ่มกันอยู่

เพื่อสังสรรค์กับผู้อื่นเท่าที่โอกาสจะเอื้ออำนวยให้ แต่ถ้าไม่สามารถจะติดต่อกับสังสรรค์กับบุคคลได้โดยตรง บุคคลก็จะอยู่กับสื่อต่าง ๆ ที่ใช้ในการสื่อสาร และแท้จริงแล้วคนบางคนพอใจที่จะอยู่กับสื่อมวลชนมากกว่าสื่อบุคคลด้วย เพราะสื่อมวลชนเป็นเพื่อนแก้เหงาได้ดี ไม่สร้างแรงกดดันในการสนทนา หรือทางสังคมแก่ผู้รับสาร

2. ความอยากรู้อยากเห็นในสิ่งต่าง ๆ เป็นคุณสมบัติพื้นฐานของมนุษย์และเมื่อเป็นเช่นนี้ สื่อมวลชนจึงถือเอาความอยากรู้อยากเห็นเป็นหลักสำคัญอย่างหนึ่งในการเสนอข่าวสาร ซึ่งปกติมนุษย์จะอยากรู้อยากเห็น โดยเริ่มจากสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวที่สุดไปจนถึงสิ่งที่อยู่ห่างตัวเองมากที่สุดตามลำดับ ทั้งนี้มิใช่เป็นเพราะว่าสิ่งเหล่านั้นจะมีผลกระทบต่อตนเองทั้งทางตรงและอ้อมเท่านั้น แต่เป็นความอยากรู้อยากเห็นในสิ่งที่เกิดขึ้นในแง่ต่าง ๆ เช่น สาเหตุของเหตุการณ์ ผู้ที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์นั้น รวมทั้งผลกระทบซึ่งอาจจะเกิดขึ้นกับตนเองหรือผู้อื่นด้วย

3. ประโยชน์ใช้สอยของตนเอง (Self-Aggrandizement) มนุษย์ต้องการแสวงหาและใช้ข่าวสารเพื่อเป็นประโยชน์แก่ตนเอง ทั้งเพื่อเสริมสร้างบารมีของตนเอง เพื่อให้ได้รับความสะดวกสบาย หรือเพื่อความสนุกสนานบันเทิง ซึ่งข่าวสารเหล่านี้ไม่ว่าจะเป็นประโยชน์ทางด้านไหน ก็ล้วนแล้วแต่จะสามารถหาได้จากสื่อมวลชน วิลเบอร์ แชรรมม์ (Schramm, 1954, pp. 3 -26) ได้ให้หลักทั่วไปอันเป็นเหตุผลของการเลือกที่คนยอมจะเลือกสื่อที่ใช้ความพยายามน้อยที่สุด (Least Effort) และได้รับประโยชน์ตอบแทนที่ดีที่สุด (Promise of Reward) โดยผู้รับสารมักจะแสวงหาข่าวสาร ที่มาสนับสนุนความคิดที่มีอยู่ก่อน (Preconceptions) แล้ว รวมทั้งอคติของตนเองอย่างไม่รู้ตัวเสมอ ดังนั้น ผู้รับข่าวสารจึงแสวงหาข่าวสารที่สอดคล้องกับท่าทีทางจิตใจที่มีอยู่ก่อนหน้านั้นแล้ว (Predispositions) ข่าวสารที่แสวงหาจึงจะไม่เป็นข่าวสารที่ขัดแย้งกับความเชื่อของตน

4. ลักษณะเฉพาะของสื่อมวลชนโดยทั่วไป กล่าวคือ นอกจากองค์ประกอบเกี่ยวกับอายุ เพศ การศึกษา สถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม หรือ องค์ประกอบอื่นที่ไม่สามารถเห็นเด่นชัด เช่น ทักษะคติ ความคาดหวัง ความกลัว เป็นต้น ของผู้รับสาร จะมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมในการใช้สื่อแล้ว สื่อมวลชนแต่ละอย่างก็มีลักษณะเฉพาะที่ผู้รับข่าวสารแต่ละคนแสวงหาและได้ประโยชน์ไม่เหมือนกัน ทั้งนี้เพราะว่าผู้รับสารแต่ละคนย่อมจะหันเข้าหาลักษณะเฉพาะบางอย่างจากสื่อที่จะสนองความต้องการและทำให้ตนเองเกิดความพึงพอใจ

แม็คคอมบ์ส และเบ็คเคอร์ (McCombs & Becker, 1979) ได้ให้ความเห็นว่าบุคคลเปิดรับข่าวสารจากสื่อมวลชน เพื่อตอบสนองความต้องการ 6 ประการ คือ

1. เพื่อต้องการรู้เหตุการณ์ (Surveillance) โดยการติดตามความเคลื่อนไหวและสังเกตการณ์สิ่งต่าง ๆ รอบตัวจากสื่อมวลชน เพื่อจะได้รู้ทันเหตุการณ์ ทันสมัย และรู้ว่าอะไรเป็นสิ่งสำคัญที่ควรรู้
2. เพื่อต้องการช่วยตัดสินใจ (Decision) โดยเฉพาะการตัดสินใจในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน การเปิดรับข่าวสารทำให้บุคคลสามารถกำหนดความเห็นตนเองต่อสภาวะ หรือเหตุการณ์ต่าง ๆ รอบตัวได้
3. เพื่อการพูดคุยสนทนา (Discussion) การเปิดรับข่าวสารจากสื่อมวลชน ทำให้บุคคลมีข้อมูลที่จะนำไปใช้ในการพูดคุยกับผู้อื่นได้
4. เพื่อความต้องการมีส่วนร่วม (Participation) เพื่อรับรู้ และมีส่วนร่วมในเหตุการณ์ ความเป็นไปต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมและรอบ ๆ ตัว
5. ต้องการเสริมความคิดเห็นหรือสนับสนุนการตัดสินใจที่ตนเองได้กระทำไปแล้ว (Reinforcement)
6. ต้องการความบันเทิง (Relaxing and Entertaining) เพื่อความเพลิดเพลินและผ่อนคลายอารมณ์ของผู้รับสาร

จากแนวคิดการเปิดรับข่าวสารแสดงให้เห็นว่ามนุษย์นั้นจำเป็นที่จะต้องมีการติดต่อสื่อสารกันอยู่เสมอ เพื่อวัตถุประสงค์ใดวัตถุประสงค์หนึ่งในการดำรงชีวิต และเปิดรับสารเพื่อให้ได้รับข้อมูลข่าวสารที่มีความจำเป็นต่อการอยู่ในสังคม จากแนวคิดการเปิดรับข่าวสารข้างต้นชี้ให้เห็นว่า บุคคลแต่ละคนมีการเปิดรับข้อมูลข่าวสารจากสื่อมวลชนประเภทต่าง ๆ ด้วยเหตุผลที่แตกต่างกัน

แนวคิดและทฤษฎีการใช้ประโยชน์ และความพึงพอใจ

ทฤษฎีการใช้ประโยชน์ และความพึงพอใจ (Uses and Gratifications Theory) เป็นแนวคิดเรื่องการใช้และการทำให้เกิดความพึงพอใจจากสื่อมวลชน เป็นอีกแนวคิดซึ่งสนับสนุนกระบวนการที่คนทั่วไปที่สื่อมวลชนไม่ได้มีอิทธิพลมากมายอย่างที่เข้าใจ เนื่องจากแนวคิดนี้อธิบายให้เห็นว่า ผู้รับสารเลือกรับสารจากสื่อมวลชนเพื่อสนองความต้องการและความพึงพอใจของตนเองไม่ได้รับสารทุกอย่างที่สื่อมวลชนนำเสนอผ่านสื่อมวลชน เป็นแนวคิดที่เน้นให้ความสำคัญของ “กลุ่มผู้รับสาร” เป็นหลัก เนื่องจากมองว่าผู้รับสารนั้นไม่ได้เป็นเพียงผู้รับอิทธิพลจากสื่อเท่านั้น ผู้รับสารเป็นผู้มีสิทธิเลือกใช้สื่อประเภทต่าง ๆ และเลือกรับเนื้อหาของสารเพื่อตอบสนองความต้องการของตนเอง โดยผู้รับสารจะกำหนดว่าตนต้องการอะไร จากสื่อใด สารประเภทไหน และสารที่ได้รับนั้นจะ

ตอบสนองความต้องการของตนได้อย่างไร จากข้อจำกัดของแนวคิดเดิมที่ศึกษาเกี่ยวกับผลของสื่อมวลชนที่มีต่อบุคคล (The Media Effect Approach) ที่มองผู้รับสารเป็นผู้ดู (Spectator) หรือเป็นผู้รับสารที่เฉื่อยชา (Passive Audience) เป็นเพียงผู้ได้รับผลจากการกระทำของสื่อมวลชน

แนวคิดนี้เป็นทฤษฎีที่แสดงให้เห็นว่าผู้รับสารเป็นผู้ที่มีความกระตือรือร้น (Active Audience) มีบทบาทในการแสวงหา หลีกเลี้ยงหรือทำการเลือกสรรที่จะเปิดรับข่าวสารต่าง ๆ ตามความพึงพอใจของตนเอง พีระ จิโรโสภณ (2535, น. 237) ซึ่งทฤษฎีนี้ได้เพิ่มมิติเรื่องอรรถประโยชน์ของผู้รับสาร โดยพิจารณาใน 3 ด้านหลัก คือ อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์ (2534)

1. ผู้รับสารใช้สื่อเพื่อหลีกหนีจากโลกความเป็นจริง และผ่อนคลายความเครียด (Diversion)
2. ผู้รับสารใช้สื่อเพื่อสร้างความสัมพันธ์กับเพื่อนหรือคนรอบข้าง (Personal Relationship)
3. ผู้รับสารใช้สื่อเพื่อสร้างเอกลักษณ์หรือความเป็นตัวตน (Personal Identity)

นอกจากนี้ ทฤษฎีการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจนี้ มุ่งเน้นที่ความต้องการของผู้รับสาร อันเป็นผลสืบเนื่องจากระบวนการทางสังคมและจิตวิทยาของผู้รับสาร ดังที่มาสโลว์ (Maslow, 1954) อธิบายว่า นอกจากความต้องการขั้นพื้นฐาน 5 อย่าง คือ ความต้องการทางด้านร่างกาย (Physiological Needs) ความต้องการความปลอดภัย (Security Needs) ความต้องการความรัก (Love Needs) ความต้องการเป็นที่ยอมรับและได้รับการยกย่อง (Self – Actualization Needs) แล้วมนุษย์ยังมีความต้องการอีกหนึ่งอย่าง คือ ความต้องการมีความรู้ ความเข้าใจ (Need for Cognition) ซึ่งเป็นความต้องการที่จะแสวงหาระเบียบและความเข้าใจ สภาวะแวดล้อมของตนเอง ความต้องการที่จะรับรู้นี้ เป็นแรงผลักดันที่มนุษย์เราเรียนรู้มาจากการอยู่ในสังคม ลักษณะที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งในทฤษฎีนี้ คือว่า เราศึกษามนุษย์มากกว่าข้อความข่าวสารของการสื่อสาร เราศึกษาว่าทำไมมนุษย์จึงมีพฤติกรรมทางการสื่อสารอย่างนั้นอย่างนี้ มากกว่าที่จะศึกษาว่าข้อความในการสื่อสารว่าอย่างไร และจะก่อให้เกิดอะไรในมนุษย์เรา โดยมาสโลว์ ได้ชี้ให้เห็นถึงข้อเท็จจริงของการศึกษาสื่อสารมวลชนตามทฤษฎีดังต่อไปนี้ ดังที่ เสรี วงษ์มณฑา (2543, น. 6) ได้กล่าวไว้ คือ

1. มนุษย์สนใจ และแสวงหาข่าวสาร ไม่ได้ถูกยัดเยียดให้อ่าน ดู หรือฟัง มนุษย์มีการเลือก และการหลบหลีกข่าวสารได้ถ้าต้องการ
2. การใช้สื่อมวลชนของมนุษย์มีจุดมุ่งหมาย หรือเป้าหมาย (Goal – Directed)

3. สื่อสารมวลชนต้องแข่งขันกับสิ่งเร้าอื่น ๆ อีกหลายอย่างที่อาจตอบสนองความต้องการรับรู้ของมนุษย์ได้

4. มนุษย์เป็นผู้กำหนดความต้องการของตัวเองจากความสนใจ แรงจูงใจที่เกิดขึ้นในกรณีต่าง ๆ กัน

การวิเคราะห์การใช้และความพึงพอใจของผู้รับสารนั้น กาญจนา แก้วเทพ (2545, น. 306-307) ได้อธิบายไว้ว่า อันที่จริงการวิเคราะห์แบบแผนการใช้และความพึงพอใจของผู้รับสารนั้น อาจถือได้ว่าเป็นแบบหนึ่งของการศึกษาบทบาทหน้าที่ของสื่อ (Functionalism) เพียงแต่ว่าแทนที่จะตอบคำถามว่า สื่อมีบทบาทหน้าที่ต่อสังคมอย่างไร ก็เปลี่ยนมาเป็นมุมมองของปัจเจกบุคคลว่า “คนแต่ละคนใช้สื่อเพื่อทำหน้าที่อะไรบ้าง” เอกลักษณะเด่น ๆ ของการวิเคราะห์การใช้และความพึงพอใจของผู้รับสารนั้น ก็คือ นักวิจัยจะให้ความสนใจต่อดัชนี “ตัวผู้รับ/ใช้สาร” (Media users) มากกว่า “ตัวสาร” (Media/ Content) โดยแนวคิดหลักของการวิเคราะห์การใช้และความพึงพอใจของผู้รับสารที่มีต่อ สื่อ ดังนี้

1. โดยส่วนใหญ่ ในการเปิดรับสารของผู้รับสารนั้น คนเรามีความตั้งใจที่จะแสวงหาข่าวสารเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ในทางใดทางหนึ่ง เช่น เพื่ออาชีพการงาน เพื่อประกอบการตัดสินใจเลือกซื้อ เพื่อควบคุมสถานการณ์ เพื่อเตรียมพร้อม สำหรับการลงมือกระทำ

2. เมื่อมีความตั้งใจที่แน่นอนดังกล่าว การเข้าไปใช้สื่อจึงมิใช่กิจกรรมที่กระทำไปตามยถากรรมหรือไร้เป้าหมาย หากแต่เป็นกิจกรรมที่มีเป้าประสงค์ที่แน่นอน

3. ในท่ามกลางสภาวะการแสวงหาข่าวสารของผู้รับสารนี้ สื่อมวลชนมิได้เป็นทางเลือกทางเดียวของบุคคล หากทว่าเป็นเพียง ตัวเลือก ตัวหนึ่งท่ามกลางตัวเลือกอื่น ๆ และสื่อมวลชนคงต้องพบว่าแหล่งข่าวสารอื่น ๆ มีฐานะเป็นคู่แข่งไปโดยปริยาย

4. ทิศทางที่บุคคลจะเลือกแสวงหาและใช้สื่อประเภทใดนั้นจะเกิดจากความต้องการของบุคคลนั้นเป็นปฐมเหตุ จากนั้นความต้องการดังกล่าวก็จะถูกแปรมาเป็นแรงจูงใจ (Motivation) ที่จะผลักดันให้บุคคลเคลื่อนไหวเข้าหาการใช้สื่อประเภทต่าง ๆ

นอกจากนี้ สเวนสัน (Swanson, 1987, pp. 237-254) ได้แสดงความคิดเห็นว่า แรงจูงใจ (Motivational Sources) ที่เป็นตัวก่อให้เกิดความต้องการที่จะได้รับความพึงพอใจ (Gratification) โดยผ่านการเปิดรับสื่อ การให้ความสำคัญกับแรงจูงใจรูปแบบของการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความพึงพอใจ การเปิดรับสื่อโดยผ่านทฤษฎีการใช้สื่อ และความพึงพอใจนี้ จะมีการศึกษาในส่วนของการใช้สื่อของผู้รับสาร กาญจนา แก้วเทพ (2545, น. 298-299) ได้

อธิบายในเรื่องเกี่ยวกับประเภทของแรงจูงใจ (Motivation) ที่จะใช้สื่อและความพึงพอใจ ได้ดังต่อไปนี้

1. การได้รับข้อมูลข่าวสารและคำแนะนำต่าง ๆ
2. การลดความรู้สึกไม่มั่นใจในตัวเอง
3. การเรียนรู้เกี่ยวกับสังคมและโลกกว้าง
4. การหาข้อสนับสนุนมาตอกย้ำค่านิยมที่ตนยึดถืออยู่
5. การแสวงหาความเข้าใจอย่างกระจ่างแจ้งในเรื่องชีวิตของตนเอง (และผู้อื่น)
6. เพื่อจะได้มีประสบการณ์ในการร่วมทุกข์ร่วมสุขกับคนอื่น ๆ
7. เพื่อจะได้หาความรู้พื้นฐานในการติดต่อสัมพันธ์กับผู้คน
8. เพื่อจะหากิจกรรมอื่น ๆ มาทดแทนการติดต่อสัมพันธ์กับผู้คน
9. เพื่อสร้างความรู้สึกร่วมแบบ “หัวอกเดียวกัน” หรือมี “เพื่อนร่วมทุกข์สุข” กับคนอื่น
10. เพื่อหลบหนีจากปัญหาและความวิตกกังวลอื่น ๆ
11. เพื่อเปิดประตูเข้าไปสู่โลกแห่งจินตนาการ
12. เพื่อฆ่าเวลา
13. เพื่อปลดปล่อยทางอารมณ์
14. เพื่อหาแบบแผนในการดำเนินชีวิตประจำวัน

ดังนั้น การที่บุคคลจะพึงพอใจต่อสื่อใด ๆ ก็ตาม บุคคลนั้นจะต้องมีแรงจูงใจต่อสื่อ นั้นก่อน แสดงให้เห็นว่า ผู้รับสารมีจุดมุ่งหมายอยู่ในใจต่อผลลัพธ์ที่จะเกิดขึ้นก่อนที่จะนำไปสู่การบริโภคสื่อ และได้รับความพึงพอใจตามมา ซึ่งมีลักษณะที่สอดคล้องกับทฤษฎี การใช้สื่อและความพึงพอใจ

แคทซ์ และคณะ (Katz ,E. Blumber, J. G. & Gurvitch,1973) ได้สร้างมาตราวัดความต้องการทางด้านจิตใจและสังคมมนุษย์ (Social and Psychological Needs) ขึ้น ด้วยการนำองค์ประกอบ 3 อย่างมารวมกันเข้าเป็นแบบแผนความต้องการในแง่ต่าง ๆ ที่เรียกว่า “Classification of Media-Related Needs” โดยองค์ประกอบทั้ง 3 นี้ ได้แก่

1. Mode คือ ลักษณะของความต้องการ ประกอบด้วย
 - 1.1 ต้องการให้เพิ่มมากขึ้น
 - 1.2 ต้องการให้ลดน้อยลง
 - 1.3 ต้องการให้ได้มา

2. Connection คือ จุดประสงค์ของการติดต่อของบุคคลต่อสิ่งภายนอก คือ
 - 2.1 การติดต่อเพื่อรับข่าวสาร ความรู้ และ ความเข้าใจ
 - 2.2 การติดต่อเพื่อความพอใจ เพื่อประสบการณ์ทางอารมณ์
 - 2.3 การติดต่อเพื่อความเชื่อถือ ความมั่นใจ ความมั่นคงและสถานภาพ
 - 2.4 การติดต่อเพื่อเชื่อมโยงความสัมพันธ์
3. Referent คือ บุคคลหรือสิ่งภายนอกที่มีมนุษย์โยงการติดต่ออยู่ อันได้แก่
 - 3.1 ตนเอง
 - 3.2 ครอบครัว
 - 3.3 เพื่อนฝูง
 - 3.4 สังคม รัฐบาล
 - 3.5 ขนบประเพณี วัฒนธรรม
 - 3.6 โลก
 - 3.7 สิ่งอื่นๆ ที่อยู่เหนือการรับรู้ทางกายภาพ เช่น อำนาจเหนือธรรมชาติ

จากองค์ประกอบทั้ง 3 นี้ แคทซ์ และคณะได้สร้างข้อความแสดงความต้องการ (Needs) ของบุคคลขึ้นเป็นจำนวน 35 ข้อความ ซึ่งให้เห็นถึงความต้องการบุคคลซึ่งสามารถใช้สื่อต่างๆ ตอบสนองความพึงพอใจของตน (Gratifications) ได้ การสร้างข้อความแสดงความต้องการทำได้ดังนี้ คือ 1.1, 2.4, 3.2 หมายถึง ความต้องการที่จะเพิ่มพูนการติดต่อเชื่อมโยงสัมพันธ์กับครอบครัว และถ้าผนวก ข้อ 1.2, 2.4, 3.1 หมายถึง ความต้องการที่จะลดการติดต่อกับตัวเอง ซึ่งก็คือ ความต้องการที่จะหลีกเลี่ยงสภาวะความเป็นจริงในโลก ซึ่งสื่อเพื่อความบันเทิง จะสามารถตอบสนองความต้องการนี้ได้

จากการนำข้อมูลซึ่งความต้องการของบุคคลจำนวน 35 ข้อความ มาสร้างมาตรวัด (Rating Scale) ระดับของการตระหนักในความสำคัญของความต้องการแต่ละอย่างของบุคคล (Individual's Needs Salience) โดยใช้มาตรวัด 4 ระดับ คือ (1) สำคัญมาก (2) สำคัญพอใช้ (3) ไม่ค่อยสำคัญนัก (4) ไม่สำคัญเลย ทั้งนี้ให้ชาวอิสราเอลเป็นผู้ตอบแบบสอบถาม โดยให้จัดลำดับของความต้องการที่ต่างต่างนี้ ซึ่งแคทซ์และคณะ ค้นพบว่า ความต้องการเกี่ยวกับตนเอง และความต้องการเกี่ยวกับบุคคลอื่น และสิ่งอื่น ๆ ถูกจัดความสำคัญต่างกัน โดยผู้ให้สัมภาษณ์ต่างกลุ่มกัน จึงสามารถสรุปได้ว่า องค์ประกอบตัวที่สาม กลุ่มอ้างอิง (Reference) ซึ่งได้แก่ ตนเอง และบุคคลอื่น ๆ และสิ่งอื่น ๆ ที่บุคคลเชื่อมโยงด้วย เป็นองค์ประกอบสำคัญที่ชี้ให้เห็นถึงมิติความต้องการที่ต่างกันอย่างชัดเจนระหว่างบุคคลต่างกลุ่มกัน

นอกจากนี้ แคทซ์และคณะ ยังได้วัดระดับความพอใจ (Gratifications) ที่ผู้รับสาร ได้รับจากสื่อประเภทต่าง ๆ กันโดยใช้วิธีการคล้ายคลึงกัน คือสร้างมาตรวัดความพอใจที่ สื่อมวลชนแต่ละประเภท อันได้แก่ โทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ หนังสือ และ ภาพยนตร์ ให้แก่ผู้รับ สาร ตัวอย่างมาตรวัดความพอใจ เช่น “โทรทัศน์” สามารถช่วยในการสนองความต้องการที่จะรับรู้ ข่าวสาร ความเป็นไปในโลกได้อย่างไร (1) ช่วยได้มาก (2) ช่วยได้พอควร (3) ไม่ค่อยช่วยนัก (4) ไม่ได้ช่วยเลย นอกจากนี้ยังมีคำถามประกอบด้วยว่า ถ้าสื่อเหล่านี้ไม่ได้ความพอใจตามที่ต้องการ แล้ว มีอะไรบ้างที่สนองความต้องการเหล่านี้ได้

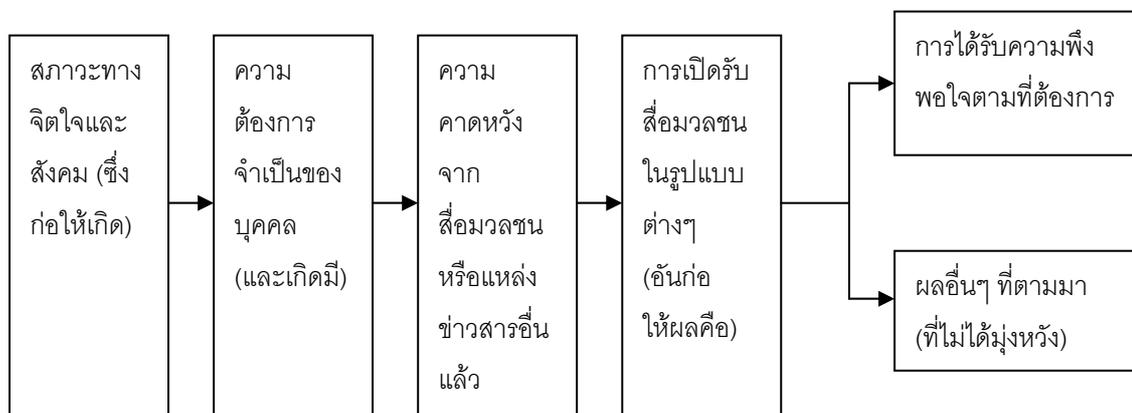
ถึงแม้ผลการวิจัยจะพบว่า ชาวอิสราเอลซึ่งเป็นกลุ่มตัวอย่างในการตอบ แบบสอบถามนี้จะเห็นประโยชน์จากแหล่งสนองความพึงพอใจที่ไม่ใช่สื่อ อาทิ ครอบครัว เพื่อนฝูง แต่คนเหล่านี้ก็จัดอันดับว่า สื่อมีส่วนช่วยพอสมควรในการสนองความต้องการต่าง ๆ โดยเฉพาะ บุคคลที่ค่อนข้างสันโดษ ไม่มีการติดต่ออย่างใกล้ชิดกับบุคคลอื่น ๆ จะเห็นว่าสื่อมีประโยชน์อย่าง สูงในการสนองความพึงพอใจของผู้รับสาร

แคทซ์ และ คณะ (Katz, E. Blumber ,J. G. & Gurvitch, 1974) ได้สรุปแบบแผน (Pattern) ของการศึกษาการใช้สื่อเพื่อประโยชน์และความพึงพอใจว่า คือ การศึกษาผู้รับสาร เกี่ยวกับ (1) สภาวะทางสังคมและจิตใจที่มีผลต่อ (2) ความต้องการของบุคคล ซึ่งนำไปสู่ (3) การ คัดคะเนเกี่ยวกับ (4) สื่อและแหล่งที่มาของสาร การคัดคะเนนี้นำไปสู่ (5) ความแตกต่างกันใน การใช้สื่อ และพฤติกรรมอื่น ๆ ของแต่ละบุคคล ยังผลให้เกิด (6) ความพอใจที่ได้รับจากสื่อ และ (7) ผลอื่น ๆ ที่บางครั้งมิได้คาดหมายมาก่อน

องค์ประกอบต่าง ๆ ทั้ง 7 ประการ ที่แคทซ์และคณะ (Katz, E. Blumber ,J. G. & Gurvitch, 1974) กล่าวไว้ สามารถสรุปความหมายได้ว่า สภาวะของสังคมและจิตใจที่แตกต่างกัน ก่อให้มนุษย์มีความต้องการแตกต่างกันไป ความต้องการที่แตกต่างกันนี้ ทำให้แต่ละคนคาคัด คะเนสื่อแต่ละประเภท จะสนองความพอใจได้ต่างกันออกไปด้วย ดังนั้นลักษณะของการใช้สื่อ ของบุคคลที่มีความต้องการไม่เหมือนกัน จะแตกต่างกันไป ขั้นสุดท้าย คือ ความพอใจ ที่ได้รับจาก การใช้สื่อ จะต่างกันออกไปด้วย แบบจำลองดังกล่าว สามารถแสดงให้เห็นเป็นแผนภาพได้ดังนี้

แผนภาพที่ 2.2

แสดงแบบจำลอง ของการใช้สื่อเพื่อสนองความพึงพอใจ

คำอธิบายเกี่ยวกับแบบจำลองนี้ อาจจะยกตัวอย่างให้เห็นได้ในกรณีที่ปัจเจกบุคคลผู้หนึ่งซึ่งมีความต้องการจำเป็นตามสภาวะจิตใจและสังคม เช่น ต้องการเป็นคนรอบรู้ ทันสมัย เพื่อเป็นที่ยอมรับของบุคคลอื่น และมีความคาดหวังจากสื่อมวลชนว่าการบริโภคข่าวสารจากสื่อมวลชนจะช่วยสนองความต้องการเขาได้ เขาจึงเลือกใช้สื่อมวลชน โดยเลือกดูรายการข่าวจากวิทยุกระจายเสียง หรืออ่านข่าวจากหนังสือพิมพ์ที่จะช่วยให้เขาได้รับความพึงพอใจตามที่เขาต้องการได้ คือ คนรอบรู้ทันสมัย ขณะเดียวกันผลจากการบริโภคข่าวสารจากสื่อมวลชนทุก ๆ วัน ก็อาจมีผลอื่น ๆ ตามมานอกเหนือจากการเป็นผู้รอบรู้ทันสมัย เช่น ทำให้เกิด การเปลี่ยนแปลงทัศนคติ หรือ เปลี่ยนลักษณะนิสัย และพฤติกรรมบางอย่างได้เช่นกัน พิระ จิรโสภณ (2537, น. 637)

ความต้องการข่าวสาร หรือการแสวงหาข่าวสารนั้น นอกจากเพื่อสนับสนุนทัศนคติหรือความคิดและความเข้าใจที่มีอยู่เดิมแล้ว ยังเป็นความต้องการบริโภคสาร เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในทางอื่น ๆ เช่น เพื่อให้ความบันเทิงด้วย ดังที่แมคควอล (Mcquail, 1994) ได้ศึกษาตัวแปรความต้องการของผู้รับสารจากสื่อมวลชน ได้ดังนี้

1. ความต้องการสารสนเทศ

- (1) เพื่อทราบถึงเหตุการณ์ ที่เกี่ยวข้องกับตนเอง สภาพปัจจุบันที่อยู่รอบตัวและสังคม
- (2) เป็นเครื่องมือในการแสวงหาข้อแนะนำในการปฏิบัติ ความคิดเห็นและการตัดสินใจ
- (3) สนองความอยากรู้อยากเห็น และสนองความสนใจ

(4) เป็นการเรียนรู้และศึกษาด้วยตนเอง

(5) สร้างความรู้สึกที่มั่นคง

2. ความต้องการสร้างควมมีเอกลักษณ์ให้แก่ตนเอง

(1) ให้แรงเสริมแก่ค่านิยมส่วนบุคคล

(2) ให้ตัวแบบทางพฤติกรรม

(3) มีค่านิยมร่วมกับคนอื่น ๆ ในสังคม

(4) เข้าใจตนเอง

3. ความต้องการรวมตัวและปฏิสัมพันธ์ทางสังคม

(1) มองเห็นสภาพแวดล้อมของผู้อื่น

(2) เกิดความรู้สึกมีส่วนร่วมร่วมกับคนอื่นที่ประสบปัญหาเดียวกัน หรือรู้สึกว่าตัวเรา

เป็นส่วนหนึ่งที่จะเข้าไปแก้ปัญหาของสังคม

(3) นำไปใช้ในการสนทนาและปฏิสัมพันธ์ทางสังคม

(4) ใช้แทนเพื่อน

(5) ช่วยในการดำเนินตามบทบาททางสังคม

(6) สร้างสายสัมพันธ์กับครอบครัว เพื่อน และสังคม

4. การต้องการความบันเทิง

(1) หลีกหนีหรือหลีกเลี่ยงปัญหาต่าง ๆ

(2) ผ่อนคลายความตึงเครียด

(3) ได้วัฒนธรรมที่เป็นของแท้ ความสนุกสนานทางสุนทรียะ

(4) ได้มีอะไรทำเพื่อใช้เวลาให้หมดไป

(5) ปลดปล่อยอารมณ์

(6) เป็นการกระตุ้นทางเพศ

นอกจากนี้ แมคคอมส์ และเบคเคอร์ (McCombs & Becker, 1979) ได้กล่าวไว้ในเรื่องการใช้สื่อตามความพอใจ และความต้องการว่า บุคคลใช้สื่อมวลชนเพื่อสนองความต้องการดังต่อไปนี้

1. ต้องการรู้เหตุการณ์ (Surveillance) โดยการสังเกตการณ์ และติดตามความเคลื่อนไหวต่าง ๆ จากสื่อมวลชน เพื่อให้รู้ทันต่อเหตุการณ์ ให้ทันสมัย และรู้ว่าอะไรมีความสำคัญพอที่จะเรียนรู้

2. ต้องการช่วยตัดสินใจ (Decision) โดยเฉพาะการตัดสินใจในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน การรับสื่อมวลชน ทำให้บุคคลสามารถกำหนดความเห็นของตนต่อสภาวะ หรือเหตุการณ์รอบ ๆ ตัว

3. ความต้องการข้อมูลเพื่อพูดคุย หรือ สนทนา (Discussions) โดยการรับสื่อมวลชนทำให้บุคคลมีข้อมูลที่น่าไปใช้ในการพูดคุยกับผู้อื่น

4. ความต้องการมีส่วนร่วม (Participating) ในเหตุการณ์ และความเป็นไปต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นรอบ ๆ ตัว

5. ความต้องการเสริมความคิดเห็น หรือการสนับสนุนการตัดสินใจที่ได้กระทำไปแล้ว (Reinforcement)

6. ความต้องการความบันเทิง (Relaxing and Entertainment) เพื่อความเพลิดเพลินและผ่อนคลายอารมณ์

เราอาจสรุปได้ว่า พฤติกรรมของผู้รับสาร มีความสัมพันธ์กับแรงจูงใจ และความพึงพอใจด้วย ซึ่งผู้รับสารมีเป้าหมายที่จะใช้ความพยายามที่จะสนองความพึงพอใจของตน ดังนั้นในการศึกษาด้านการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจของประชาชนที่มีต่อรายการ “กรรมลิขิต” โดยอาศัยแนวคิดดังกล่าวมาเป็นพื้นฐานในการศึกษา

แนวคิดทฤษฎีเรื่องการเรียนรู้ทางสังคม

ผู้นำทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม คือ อัลเบิร์ต แบนดูรา (Albert Bandura) นักจิตวิทยา ชาวแคนาดา อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยสแตนฟอร์ด ประเทศสหรัฐอเมริกา ได้อธิบายพฤติกรรมของมนุษย์ในลักษณะของการปฏิสัมพันธ์อย่างต่อเนื่องระหว่างสติปัญญา (Cognitive) พฤติกรรม (Behavior) และตัวกำหนดทางสิ่งแวดล้อม (Environment determinants) พัฒนาการด้านบุคลิกภาพของมนุษย์เริ่มขึ้นในวัยเด็ก และในขณะที่เจริญเติบโตสู่วัยต่าง ๆ บุคคลจะมีการเรียนรู้ในการปฏิบัติตน ปรับตนให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม เกิดความคิด ความรู้สึก เห็นประโยชน์และคุณค่าของสิ่งต่าง ๆ รอบตัว เด็กเล็ก ๆ จะเติบโตขึ้น โดยมีพฤติกรรมส่วนใหญ่คล้ายสมาชิกในครอบครัว และสมาชิกในสังคมที่เขาอาศัยอยู่ กระบวนการเรียนรู้ทางสังคมนี้จะเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องไปตลอดชีวิตมนุษย์ โดยที่บุคคลไม่ทันรู้ตัว แหล่งการเรียนรู้ทางสังคมมีอยู่ 5 แหล่ง

1. การเรียนรู้ทางสังคมในครอบครัว ครอบครัวเป็นแหล่งการถ่ายทอดทางสังคม (Socialization agent) แหล่งแรกของคนส่วนมาก โดยสมาชิกที่มีอายุใสมากกว่าจะเป็นตัวแบบให้กับสมาชิกที่มีอายุน้อยกว่า เช่น แม่สอนลูกให้ลูกรีดผ้า หรือพ่อสอนให้ปลูกต้นไม้ เป็นต้น แต่ก็มีบ้างในบางกรณีที่มีการกลับบทบาทกันได้ เช่น ลูกเป็นฝ่ายสอนให้แม่รู้จักวิธีการใช้เครื่องมือต่าง ๆ การเรียนรู้ทางสังคมบางครั้ง ก็อาจจะไม่เป็นไปตามความประสงค์ของพ่อแม่เสมอไป เช่น พ่อแม่สอนให้ลูกเป็นคนประหยัด แต่ลูกกลับฟุ่มเฟือย อาจเป็นเพราะว่าพ่อแม่สอนลูกโดยใช้คำพูดเพียงอย่างเดียว แต่การกระทำของพ่อแม่หาเป็นเช่นนั้นไม่ พ่อแม่เองก็ยังคงแสดงความฟุ่มเฟือยให้ลูกเห็นอยู่ ดังนั้น ระหว่างการสอนอย่างจริงจังด้วยคำพูดกับการแสดงพฤติกรรมโดยไม่ตั้งใจ เด็กก็จะเลือกกระทำตามพฤติกรรมที่แสดงออกของผู้ใหญ่

2. การเรียนรู้ทางสังคมในกลุ่มเพื่อน วัยรุ่นเป็นวัยที่ได้รับอิทธิพลจากกลุ่มเพื่อนมากที่สุด โดยเฉพาะในเรื่องการแต่งกาย การพูดจา กิริยาท่าทาง ความเชื่อ ค่านิยมต่าง ๆ วัยรุ่นที่คบหาสมาคมกับกลุ่มเพื่อนที่ดีก็มีแนวโน้มการเรียนรู้พฤติกรรมไปในทางที่ดี เช่น มีการรวมกลุ่มกับเพื่อนไปศึกษา ค้นคว้า ทบทวนตำรา เป็นต้น ในทางตรงข้ามวัยรุ่นที่คบเพื่อนไม่ดี ก็จะมีแนวโน้มการเรียนรู้ในการปรับตัวให้เข้ากับสมาชิกของกลุ่มได้ ซึ่งเป็นการเรียนรู้ทางสังคมแบบหนึ่ง

3. การเรียนรู้ทางสังคมในสถานศึกษา สถานศึกษานั้นเป็นสถานที่หลอหลอม และพัฒนาบุคลิกภาพของนักเรียน ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับครู เด็กกับเพื่อน มีความสัมพันธ์ต่อการพัฒนาบุคลิกเป็นอย่างดี ทั้งนี้เพราะวัยรุ่นจะใช้เวลาส่วนใหญ่ในการเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ จากสถานศึกษา

4. การเรียนรู้จากสภาพแวดล้อมในสังคม คือ การที่บุคคลได้รับการกล่อมเกลาจากขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมสังคมที่อาศัยอยู่

5. การเรียนรู้ทางสังคมจากสื่อมวลชน สื่อมวลชนมีความสำคัญมากในการเรียนรู้ทางสังคม เพราะจัดเป็นการเรียนรู้ทางสังคมจากการมีตัวแบบที่เป็นสัญลักษณ์ อิทธิพลของสื่อมวลชนที่มีต่อบุคคลในสังคมทั้งทางบวกและทางลบ มีทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม อิทธิพลทางบวกของสื่อมวลชนที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ รายการโทรทัศน์สาธิตการทำอาหาร หรือ สารคดีเสนอกระบวนการผลิตสินค้า เป็นต้น อิทธิพลทางบวกของสื่อมวลชนที่เป็นนามธรรม ได้แก่ การอบรมสั่งสอนศีลธรรมผ่านรายการธรรมะทางโทรทัศน์ ซึ่งสิ่งนี้จะเป็นสิ่งที่ช่วยให้บุคคลได้เรียนรู้ศีลธรรม จรรยา จริยธรรมต่าง ๆ เป็นการหลอหลอมให้เกิดคุณธรรมขึ้นภายในจิตใจโดยไม่รู้ตัว เป็นต้น อิทธิพลทางลบของสื่อมวลชนที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ การที่หนังสือพิมพ์ลงรูปขนาดกรรมที่โหดร้ายรวมทั้งลงเนื้อหาเกี่ยวกับการฆาตกรรมอย่างละเอียด ส่วนอิทธิพลของสื่อมวลชนที่เป็นนามธรรม

ได้แก่ การเสนอข่าวการฆาตกรรม การก่อจลาจล ทางวิทยุ ก็จัดว่าเป็นอิทธิพลต่อความรู้สึกของผู้ฟังทำให้ผู้ฟังเกิดความรุ่มร้อน ไม่สบายใจ ดังนั้นถ้าหากต้องการปลูกฝังค่านิยมในเรื่องเกี่ยวกับจริยธรรมให้กับบุคคล เราก็ต้องนำเนื้อหาเหล่านั้นสอดแทรกเข้าไปในการนำเสนอผ่านสื่อมวลชนทุกประเภท และสื่อโทรทัศน์ก็ได้รับการยอมรับแล้วว่าเป็นสื่อมวลชนที่ทรงพลังที่สุด จึงจะสามารถก่อให้เกิดการเรียนรู้และปลูกฝังความรู้สึกแสบวกได้เป็นอย่างดี

ดังจะเห็นได้ว่ากระบวนการเรียนรู้ทางสังคม บทบาทของสื่อมวลชนก็เป็นบทบาทที่สำคัญมาก ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่า บทบาทของพ่อแม่ กลุ่มเพื่อน สถานศึกษา และสังคม ดังนั้นหากต้องการให้คนในสังคมมีทัศนคติ ความคิดเห็นไปในแนวทางใด สื่อมวลชนจึงจำเป็นที่จะต้องกำหนดเนื้อหาให้มีความเหมาะสมกับกลุ่มผู้ชมเพื่อให้เกิดผลที่ต้องการตามมา

แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับความรู้ ความตระหนัก

แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับความรู้

เบนจามิน เบลูม (Bloom, 1956) ได้ให้ความหมายของความรู้ว่า ความรู้เป็นสิ่งที่เกี่ยวกับการระลึกถึง เฉพาะเรื่องทั่ว ๆ ไป ระลึกถึงวิธี กระบวนการ ระลึกถึงรูปแบบ โครงสร้าง การจัดตั้ง ความรู้มีหลายระดับตั้งแต่สามารถระลึกได้จนถึงสามารถนำความรู้ไปเป็นข้อมูลเพื่อประเมินผล และให้ข้อตัดสินใจต่าง ๆ โดยแยกความรู้ไว้เป็น 6 ระดับ คือ

1. ระดับที่ระลึกได้ (Recall) การเรียนรู้ในลักษณะที่จำเรื่องเฉพาะวิธีปฏิบัติ กระบวนการ และแบบแผนได้ ความสำเร็จในระดับนี้ คือ ความสามารถในการนำข้อมูลจากความจำออกมา

2. ระดับที่รวบรวมสาระสำคัญออกได้ (Comprehension) หมายถึง บุคคลสามารถทำบางสิ่งบางอย่างได้มากกว่าการจำเนื้อหาที่ได้รับ สามารถที่จะเขียนข้อความเหล่านั้นด้วยถ้อยคำของตนเองได้ สามารถแสดงให้เห็นด้วยภาพ ให้ความหมาย แปลความ และเปรียบเทียบความคิดเห็นอื่น ๆ หรือคาดคะเนผลที่จะเกิดขึ้นต่อไปได้

3. ระดับการนำไปใช้ (Application) เป็นระดับที่ผู้เรียนสามารถนำเอาข้อเท็จจริง ตลอดจนความคิดที่เป็นนามธรรมไปปฏิบัติได้จริงอย่างเป็นรูปธรรม

4. ระดับการวิเคราะห์ (Analysis) เป็นระดับที่สามารถใช้ความคิดในรูปของการนำแนวความคิดมาแยกเป็นส่วน ประเภท หรือนำเอาข้อมูลต่าง ๆ มาประกอบกันเพื่อการปฏิบัติของตนเอง

5. ระดับของการสังเคราะห์ (Synthesis) คือ การนำเอาข้อมูล แนวความคิด มาประกอบกัน แล้วนำไปสู่การสร้างสรรคสิ่งใหม่ที่ต่างจากเดิม

6. ระดับของการประเมินผล (Evaluation) ความสามารถใช้ความรู้ เพื่อจัดตั้งการรวบรวมข้อมูล การวัดข้อมูลตามมาตรฐาน เพื่อให้ข้อตัดสินถึงระดับของประสิทธิผลของกิจกรรมแต่ละอย่าง

เจียร วิวิธศิริ (2539, น. 19-20) กล่าวว่า การเรียนรู้ในผู้ใหญ่เกิดจากประสบการณ์ 3 ประการ คือ

1. การเรียนรู้ที่เกิดจากสภาพการณ์ทางธรรมชาติ (Natural setting) คือ เรียนรู้จากสภาพธรรมชาติที่อยู่ใกล้ตัว

2. การเรียนรู้จากสภาพการณ์ทางสังคม (Society setting) มีอยู่ทั่วไปในชีวิตประจำวัน เช่น การอ่านหนังสือพิมพ์ โทรทัศน์ เป็นต้น

3. การเรียนรู้จากสภาพการณ์การจัดการเรียนการสอน (Formal Institution setting) คือ มีผู้แทนจากสถาบัน จัดลำดับการเรียนรู้อย่างมีจุดมุ่งหมายและต่อเนื่อง

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวกับความตระหนัก

คาร์เตอร์ วี กู๊ด (Good, 1973, p. 54) ได้ให้ความหมายว่า ความตระหนัก หมายถึง ความรู้สึกที่แสดงถึงการเกิดความรู้ของบุคคล หรือการที่บุคคลแสดงความรู้สึกรับผิดชอบต่อปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น

วิชัย วงศ์ใหญ่ (2523 ,น.133) กล่าวว่า ความตระหนักเป็นพฤติกรรมขั้นต่ำสุดทางด้านความรู้ (Cognitive Domain) แต่ความตระหนักนั้นไม่ได้เกี่ยวกับการจดจำ หรือความสามารถที่ระลึกได้ แต่เป็นความสามารถในการนึกคิด การรับรู้ หรือ มีความรู้สึกต่อเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่ง โดยมีองค์ประกอบสำคัญที่ก่อให้เกิดความตระหนักสำนึก ได้แก่

1. ความเข้าใจ (Cognitive or belief Component) ความรู้หรือความเข้าใจจะเริ่มต้นจากระดับง่ายและมีพัฒนาการมากขึ้นตามลำดับ

2. อารมณ์ความรู้สึก (Affective Component) เป็นความรู้สึกด้านทัศนคติ ค่านิยม ความตระหนักชอบ หรือ ไม่ชอบ ดีหรือไม่ดี เป็นองค์ประกอบในการประเมินสิ่งเร้าต่าง ๆ

3. พฤติกรรม (Behavioral Component) เป็นการแสดงออกทั้งทางวาจา กิริยาท่าทาง ที่มีต่อสิ่งเร้า หรือแนวโน้มที่บุคคลจะกระทำ

ประภาเพ็ญ สุวรรณ (2526, น. 20) กล่าวว่า ความตระหนัก หมายถึง การที่บุคคล
 ชุกคิดได้ หรือการเกิดขึ้นในความรู้สึกว่ามีสิ่งหนึ่ง เหตุการณ์หนึ่ง หรือสถานการณ์ซึ่งการรู้สึกว่ามี
 หรือการชุกคิดถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งนี้ เป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นในสภาวะจิตใจ แต่ไม่ได้แสดงว่าบุคคลนั้น
 สามารถจำได้ หรือระลึกได้ถึงลักษณะบางอย่างของสิ่งนั้น

จากความหมายของความตระหนักที่ได้กล่าวมา สรุปได้ว่า ความตระหนักหมายถึง
 ความสำนึก ซึ่งเป็นสภาวะทางจิตที่เกี่ยวกับความรู้สึก ความคิด และความปรารถนาต่าง ๆ เกิด
 จากการรับรู้ และความสำนึก เป็นสภาวะที่บุคคลได้รับรู้มาก่อน เมื่อมีสิ่งเร้ามากระตุ้นจึงเกิดความ
 ตระหนักขึ้น

ความสัมพันธ์ระหว่างความรู้และความตระหนัก

ความตระหนักมีความสัมพันธ์กับปัจจัยด้านความรู้ เนื่องจากความตระหนักเป็น
 พฤติกรรมทางอารมณ์ และจิตใจที่ก่อตัวขึ้นจากการที่บุคคลได้รับความรู้ ความเข้าใจ จนเกิดจาก
 การรับรู้สำนึก จนมีการไตร่ตรองนำไปสู่ความตระหนักในที่สุด

จากความหมายของความรู้และความตระหนักของนักวิชาการที่ได้กล่าวมาข้างต้น
 จะพบว่า ความรู้เป็นสิ่งที่เกิดจากข้อเท็จจริง ประสบการณ์ การสัมผัส และการใช้จิตไตร่ตรองคิด
 หา เหตุผล แต่ความตระหนักเป็นเรื่องของการได้สัมผัสจากสิ่งเร้า หรือสิ่งแวดล้อม การใช้จิต
 ไตร่ตรองแล้วจึงเกิดความสำนึกต่อปรากฏการณ์หรือสถานการณ์นั้น ๆ ซึ่งการตระหนักจะไม่
 เกี่ยวข้องกับ การจำ เพียงแต่รู้สึกว่สิ่งนั้นอยู่ จำแนกและรับรู้ลักษณะของสิ่งของนั้น ๆ เป็นสิ่งเร้า
 ออกมามีลักษณะเป็นเช่นไรหรืออาจจะกล่าวโดยสรุปแล้ว ความรู้หรือการศึกษาเป็นปัจจัยที่มี
 ผลต่อความตระหนัก

ดังนั้นความรู้และความตระหนัก จึงมีความสัมพันธ์กัน อย่างไรก็ตามสรุปได้ว่าความรู้
 และความตระหนักต่างก็เกี่ยวข้องกับการสัมผัส และการใช้จิตไตร่ตรองทั้งสิ้น โดยความรู้เป็นเรื่อง
 ข้อเท็จจริง กฎเกณฑ์ ฯลฯ ซึ่งได้จากการสังเกตและรับรู้ที่ต้องอาศัยเวลา ส่วนความตระหนักเป็น
 เรื่องของความรู้สึกที่เกิดขึ้นในสภาวะจิตที่ไม่เน้นความสามารถในการจำระลึกได้ อย่างไรก็ตาม
 การเกิดความตระหนักขึ้นมาได้ต้องผ่านการมีความรู้มาก่อนเบื้องต้น

การนำแนวคิดทฤษฎีความรู้และความตระหนักมาเป็นแนวทางการศึกษาเพื่อ
 ประโยชน์ในการอธิบายเชื่อมโยงไปสู่เรื่องของการที่บุคคลได้รับรู้และเกิดความตระหนักในเรื่อง

บาป บุญ คุณโทษ และจริยธรรม ที่สอดแทรกลงในรายการ “กรรมลิขิต” และเมื่อบุคคลตระหนักถึงสิ่งเหล่านี้ได้แล้ว ก็จะสามารถนำแนวคิดนี้ไปใช้ประโยชน์ต่อไปได้

แนวคิดเกี่ยวกับการวิเคราะห์ผู้รับสารตาม ลักษณะทางประชากรของผู้รับสาร

เมื่อผู้ส่งสารหรือเจ้าของรายการโทรทัศน์ต้องการจะทำรายการขึ้นมาแล้ว การเข้าใจผู้รับสารเป็นสิ่งที่ควรจะต้องศึกษาเป็นอย่างดี เพื่อให้ผู้ส่งสารจะได้เข้าใจลักษณะด้านประชากรของมวลชนผู้รับสาร ลักษณะด้านประชากรจะบอกว่าผู้รับสารเป็นใคร อายุเท่าไร เพศ ฐานะอย่างไร การวิจัยทางด้านสื่อสารมวลชน นิยมใช้วิธีการวิเคราะห์ผู้รับสารตามลักษณะทางประชากรศาสตร์ เนื่องจากกลุ่มผู้รับสารประกอบด้วยกลุ่มคนจำนวนมากที่อยู่กันอย่างกระจัดกระจาย เราไม่สามารถที่จะวิเคราะห์ผู้รับสารเป็นคน ๆ ไปได้ ดังนั้นวิธีที่ดีที่สุดคือจำแนกผู้รับสารออกเป็นกลุ่ม ๆ ตามลักษณะทางประชากรศาสตร์ (Demographic Characteristics) แนวคิดด้านประชากรศาสตร์เป็นทฤษฎีที่อยู่บนพื้นฐานของหลักการที่ว่า พฤติกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์เกิดขึ้นตามแรงขับภายนอกที่มากระตุ้น (Exogenous Factors) และพฤติกรรมส่วนใหญ่ของเราจะเป็นไปตามแบบฉบับที่สังคมวางเอาไว้ ดังที่ ปรมะ สตะเวทิน (2540) ได้จำแนกลักษณะประชากรศาสตร์ของผู้รับสาร ดังนี้

1. อายุ (Age)

อายุของผู้รับสารเป็นสิ่งที่เราสามารถใช้ในการวิเคราะห์ผู้รับสาร อายุเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้คนมีความแตกต่างกันในเรื่องความคิดและพฤติกรรม โดยทั่วไปแล้ว คนที่มีอายุน้อยกว่ามักจะมีความแตกต่างกันในเรื่องความคิดและพฤติกรรม โดยทั่วไปแล้ว คนที่มีอายุน้อยกว่ามักจะมีความคิดเสรีนิยมมากกว่า (More Liberal) คนที่มีอายุมาก ในขณะที่คนที่มีอายุมากมักจะมีความคิดอนุรักษนิยมมากกว่า (More Conservative) คนที่มีอายุน้อยมักจะเป็นคนที่ยึดถืออุดมการณ์กว่า (More Idealistic) ใจร้อนกว่า (More Impatient) และมองโลกแง่ดีกว่า (More Optimistic) คนที่มีอายุมาก ในขณะที่คนที่มีอายุมากมักจะเป็นคนที่ยึดถือการปฏิบัติมากกว่า (More Pragmatic) มีความระมัดระวัง (Cautious) และมองโลกในแง่ร้าย (Pessimistic) สาเหตุที่เป็นเช่นนี้เนื่องจาก คนที่มีอายุมีประสบการณ์ในชีวิต ซึ่งเคยผ่านยุคเห็นต่าง ๆ ตลอดจนมีความผูกพันที่ยาวนานและมีผลประโยชน์ในสังคมมากกว่าคนที่อายุน้อย

2. เพศ (Sex)

การวิจัยทางจิตวิทยาหลายชิ้นได้แสดงให้เห็นว่า ผู้หญิงกับผู้ชายมีความแตกต่างกันอย่างมากในเรื่องความคิด ค่านิยม และทัศนคติ ทั้งนี้เพราะวัฒนธรรมและสังคมกำหนดบทบาทและกิจกรรมของคนสองเพศไว้ต่างกัน ผู้หญิงจึงมักจะเป็นคนที่มีจิตใจอ่อนไหวหรือเจ้าอารมณ์ (Emotion) โอนอ่อนผ่อนตาม (Submissive) และเป็นแม่บ้านแม่เรือน (Home - Oriented) นอกจากนี้ การวิจัยหลายชิ้นยังพบว่าผู้หญิงถูกชักจูงใจได้ง่ายกว่าผู้ชาย

3. สถานะทางสังคมและเศรษฐกิจ (Socio-Economic Status)

หมายรวมถึง อาชีพ รายได้ เชื้อชาติ ภูมิหลังของครอบครัว การวิจัยทางด้านนิเทศศาสตร์ชี้ให้เห็นว่าสถานะทางสังคมและเศรษฐกิจของผู้รับสารมีอิทธิพลต่อปฏิริยาของผู้รับสารที่มีต่อผู้ส่งสารและสาร สถานะทางสังคมและเศรษฐกิจทำให้คนมีวัฒนธรรมที่ต่างกัน มีประสบการณ์ต่างกัน มีทัศนคติ ค่านิยม และเป้าหมายที่ต่างกัน ทฤษฎีทางสังคมวิทยาได้ยอมรับว่าอิทธิพลของครอบครัวที่มีต่อทัศนคติและพฤติกรรมของบุคคลโดยทั่วไป และถือครอบครัวเป็นสังคมแรกของบุคคล คนที่มีอาชีพ ต่างกันย่อมมองโลก มีแนวคิด อุดมการณ์ ค่านิยมแตกต่างกันไป นอกจากครอบครัว และอาชีพแล้ว รายได้ เชื้อชาติ ก็มีบทบาทสำคัญต่อผู้รับสารด้วย รายได้ ย่อมเป็นตัวกำหนดความต้องการของคนตลอดจนกำหนดความคิดของคนในเรื่องต่าง ๆ

4. การศึกษา (Education)

การศึกษาหรือความรู้ (Knowledge) เป็นลักษณะอีกประการหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อผู้รับสาร ดังนั้นคนที่มีการศึกษาต่างกัน ย่อมมีความรู้สึนึกคิด อุดมการณ์ และความต้องการที่แตกต่างกันไป คนที่มีการศึกษาสูง จะได้เปรียบอย่างมากที่จะเป็นผู้รับสารที่ดี เพราะมีความรู้กว้างขวางในหลายเรื่อง เข้าใจสารได้ง่าย โดยทั่วไปคนที่มีการศึกษาสูงมักจะใช้สื่อมวลชนมากกว่าคนที่มีการศึกษาต่ำ และคนที่มีการศึกษาสูงมักจะใช้สื่อประเภทสิ่งพิมพ์ ในขณะที่คนที่มีการศึกษาต่ำกว่าจะใช้สื่อประเภทวิทยุ โทรทัศน์ และภาพยนตร์ ข้อควรคำนึงในการวิเคราะห์ผู้รับสารคือ เราจะไม่วิเคราะห์ความรู้ผู้รับสารโดยยึดเฉพาะพื้นฐานการศึกษาเท่านั้น เพราะการแสวงหาความรู้นั้นสามารถกระทำตัวเองตลอดชีวิตจากแหล่งอื่น ๆ นอกเหนือจากสถาบันการศึกษา

5. ศาสนา (Religion)

การนับถือศาสนาเป็นอีกประการหนึ่งที่สำคัญที่มีอิทธิพลต่อตัวผู้รับสารเองทั้งในด้านทัศนคติ ค่านิยม และพฤติกรรม ศาสนามีส่วนเกี่ยวข้องกับคน และกิจกรรมในชีวิตของคนตลอดทั้งชีวิต ตั้งแต่เกิดจนตาย ในระยะเริ่มแรกเด็กได้รับอิทธิพลของศาสนาจากครอบครัว ที่อบรมสั่งสอน และปลูกฝังความคิด ผิด ชอบ ชั่ว ดี จากพ่อแม่ ไปสู่ลูก ศาสนามีอิทธิพลต่อความคิดของคนอย่างมาก ในด้าน อิทธิพลต่อทัศนคติ ด้านศีลธรรม คุณธรรม และความเชื่อทางจรรยา เช่น ศีล 5 ของพุทธศาสนา ผู้ที่นับถือศาสนาพุทธก็จะยึดมั่นในศีล 5 และ ความเชื่อเรื่องกรรม ความดี ความชั่ว เป็นต้น

จากแนวคิดนี้อาจสรุปได้ว่า ลักษณะทางประชากรที่มีความแตกต่างกันอาจเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่ทำให้การเปิดรับชม ความพึงพอใจ และการใช้ประโยชน์ที่มีต่อรายการโทรทัศน์ “กรรมลิขิต” ของผู้ชมในเขตกรุงเทพมหานครแตกต่างกันไป

แนวคิดหลักของกลยุทธ์สารบันเทิง

เอดูเทนเมนต์ (Edutainment) เป็นคำศัพท์ภาษาอังกฤษ ร่วมสมัย โดยเกิดจากการรวมศัพท์ภาษาอังกฤษ จำนวน 2 คำ เข้าด้วยกัน ได้แก่ คำว่า “เอดูเคชัน” (Education) ซึ่งหมายถึง สาระความรู้ หรือการศึกษาเล่าเรียน กับคำว่า “เอนเทอร์เทนเมนต์” (Entertainment) ซึ่งหมายถึง ความบันเทิงในรูปแบบต่าง ๆ แล้วกลายเป็นคำศัพท์ใหม่ว่า “เอดูเทนเมนต์” ซึ่งอาจแปลเป็นภาษาไทยว่า “สารบันเทิง” โดยการผนวกคำว่า “สาระความรู้” กับคำว่า “ความบันเทิง” เข้าด้วยกัน

โรเจอร์ (Roger, 1973) ได้ให้คำจำกัดความไว้ว่า “เอดูเทนเมนต์” หมายถึง กระบวนการดำเนินงานที่มีเจตนาผสมผสานข้อมูลข่าวสารและสาระความรู้ในด้านต่าง ๆ เข้ากับความบันเทิง โดยมีเป้าหมายให้บุคคลได้คิดคำนึง รับรู้ และ มีการประพฤติปฏิบัติตนในแนวทางที่พึงประสงค์ ของสังคม

ในที่นี้ ข้อมูลข่าวสาร หรือสาระความรู้ อาจประกอบด้วย เรื่องราวที่เป็นประเด็นปัญหาในสังคม หรือเรื่องราวที่สังคมจำเป็นต้องรับรู้ และเข้าใจ ตลอดจนเป็นนโยบายสำคัญในสังคม อาทิ การป้องกันโรคเอดส์ การวางแผนครอบครัว เป็นต้น ในขณะที่ความบันเทิงต่าง ๆ อาจนำเสนอผ่านสื่อหลากหลายประเภท อาทิ วิทยุ โทรทัศน์ เพลง ภาพยนตร์ ฯลฯ

ดังนั้น เอดูเทนเมนต์ ก็คือ เครื่องมือที่เชื่อมประสานโลกบันเทิงและโลกสาระความรู้เข้าด้วยกัน โดยดึงเอาเอกลักษณ์ด้านความสนุกสนาน ความมีชีวิตชีวา อันเป็นเอกลักษณ์ของความบันเทิง เพื่อใช้ในการถ่ายทอดข้อมูลข่าวสาร ผู้บริโภคกลุ่มเป้าหมายเพื่อให้เขาได้มีชีวิตความเป็นอยู่อย่างปลอดภัย มีสุขภาพแข็งแรงและมีความสุข เป็นต้น โลซาโน (Lozano, E. & Singhal, 1993, pp. 115-127) เสนอว่าสื่อละครชุดเรื่องยาวดีกว่าสื่อรูปแบบอื่น ๆ ในการให้การศึกษา เขาได้เสนอแนะว่ารูปแบบที่เป็นชุดของละครชุดเรื่องยาวนั้นมีอิทธิพลต่อการรับรู้ของผู้ชม เพราะว่าละครดังกล่าวมีความใกล้เคียงกับชีวิตจริง แต่ละตอนของละครชุดเรื่องยาวจะลำดับเป็นขั้นเป็นตอน โดยในแต่ละตอนจะมีช่วงเวลา และเนื้อหาที่ต่อเนื่องกัน ดังนั้นผู้ชมจะรู้สึกมีชีวิตของตัวละครดำเนินไปในระหว่างที่ออกอากาศ และเขาเชื่อว่าความไม่ชัดเจนระหว่างขอบเขตของความจริง และจินตนาการในละครโทรทัศน์มีส่วนทำให้เกิดผลกระทบอย่างมากต่อผู้รับสาร ยิ่งไปกว่านั้นละครโทรทัศน์ยังเพิ่มผลกระทบต่อผู้รับสาร โดยก่อให้เกิดการสื่อสารระหว่างบุคคลผู้ชมด้วยกันเอง ก่อให้เกิดการนำมาคุยในวงสนทนาในหมู่ผู้ชม ทั้งนี้เพราะเนื้อหาของละครได้ถูกนำมาตีความอย่างต่อเนื่อง ฉะนั้นละครชุดยาวจึงกลายเป็นส่วนหนึ่งของความสนใจของสาธารณชน ซึ่งลักษณะเช่นนี้ก่อให้เกิดการสนทนาระหว่างผู้ชมจำนวนมาก

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เสรี วงษ์มณฑา (2531) ศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างทัศนคติและพฤติกรรมต่อความรุนแรง ของเยาวชนกับพฤติกรรมการดูโทรทัศน์ กลุ่มตัวอย่าง คือ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 จำนวน 895 คน ผลการวิจัยพบว่า เยาวชนไทยเปิดรับสื่อโทรทัศน์ในระดับปานกลาง ช่วงเวลาที่เปิดรับมากที่สุดคือ เวลา 20.00-21.00 น. ของทุกวัน รายการโทรทัศน์ที่เยาวชนไทยนิยมมากที่สุดคือ ตลกขบขัน ละคร หรือภาพยนตร์โทรทัศน์ และเมื่อดูละคร หรือภาพยนตร์จบแล้ว เยาวชนไทยจะนำเรื่องราวเนื้อหาที่ดูมาคุยกับเพื่อน ๆ มากที่สุด

นอกจากนั้น ผลการวิจัยยังพบว่า การศึกษาของบิดา มารดา หรือผู้ปกครองมีความสัมพันธ์ต่อการเปิดรับชมรายการโทรทัศน์ โดยรายการหรือภาพยนตร์ไทยจะได้รับความนิยมจากเยาวชนในทุกระดับการศึกษาของบิดามารดา

อาชีฟ และการศึกษาของบิดา มารดา หรือผู้ปกครองชายหญิงมีความสัมพันธ์ต่อการเลือกเปิดรับชมประเภทเนื้อหาละครหรือภาพยนตร์ โดยเยาวชนไทยที่บิดามารดา มีอาชีพเกษตรกรรมจะนิยมละครหรือภาพยนตร์ตลก ขบขันมากที่สุด และเยาวชนไทยที่บิดามารดามี

การศึกษาระดับปริญญาตรี และเยาวชนที่มารดามีการศึกษาสูงกว่าระดับปริญญาตรีจะนิยมรายการการ์ตูนมากที่สุด

อาชีพ การศึกษา ของบิดามารดา และรายได้ของครอบครัวมีความสัมพันธ์ต่อความถี่ในการเปิดรับชมรายการโทรทัศน์ของเยาวชนไทย คือ เยาวชนไทยที่มีความถี่ในการเปิดรับชมรายการโทรทัศน์มากที่สุดได้แก่ เยาวชนไทยที่บิดา มารดามีอาชีพเป็นพนักงานบริษัท มีการศึกษาระดับมัธยมศึกษา เยาวชนที่มารดา หรือผู้ปกครอง มีอาชีพกรรมกร หรือแม่ค้า มีการศึกษาระดับประกาศนียบัตรหรือวิชาชีพชั้นสูง และเยาวชนไทยที่มีรายได้ครอบครัวปานกลาง

วุฒิชัย ผาสุกกานนท์ (2542, น. บทคัดย่อ) ศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเลือกชมรายการพระพุทธศาสนา ทางโทรทัศน์ของประชาชนในเขตกรุงเทพมหานคร พบว่ารายการโทรทัศน์ที่ชื่นชอบมากที่สุด คือ รายการข่าว รายการละครเพลง และภาพยนตร์เรื่องยาว แต่รายการธรรมะได้รับความนิยมน้อยที่สุด ช่วงเวลาค่าเป็นต้นไปเป็นช่วงเวลาที่กลุ่มตัวอย่างไม่สะดวกและส่วนใหญ่จะรับชมรายการพระพุทธศานาน้อย คือ ประมาณ 1-2 ครั้ง ต่อเดือน ปัจจัยรายการที่มีผู้ชมชื่นชอบมากที่สุด คือ ด้านรูปแบบวิธีนำเสนอรายการพระพุทธศาสนา โดยรูปแบบที่ชื่นชอบมากที่สุด คือ แบบธรรมบรรยายล้วนและแบบละครธรรม ซึ่งได้รับความนิยมในสัดส่วนที่เท่ากัน ขณะที่วิทยากรหรือผู้บรรยายธรรมที่กลุ่มตัวอย่างชื่นชอบมากที่สุด คือ พระพยอม กัลยาโณ วัดสวนแก้ว รายการธรรมะรับอรุณที่ออกอากาศในตอนเช้า เป็นรายการพระพุทธศาสนาที่กลุ่มตัวอย่างชื่นชอบมากที่สุด ผลการวิเคราะห์พบว่าอันดับความชื่นชอบรายการตามหา...แก่นธรรม ที่ออกอากาศในช่วงเวลา 20.30 น. พบว่ากลุ่มตัวอย่างเลือกเป็นรายการที่นิยมอันดับที่ 3 มากที่สุด

วัชรียา อานามวัฒน์ (2534, น. บทคัดย่อ) ศึกษาวิจัยเรื่อง “พฤติกรรมการเปิดรับสื่อโทรทัศน์เพื่อการใช้ประโยชน์และการตอบสนองของความต้องการ ศึกษาเฉพาะรายการธรรมะพระพยอมกับนักเรียนมัธยมศึกษาในเขตกรุงเทพมหานคร” ผลการวิจัยพบว่า ร้อยละ 84.6 เคยชมรายการธรรมะพระพยอม เนื่องจากรูปแบบที่มีเนื้อหาสาระและความบันเทิง สามารถนำมาใช้ประโยชน์และสามารถตอบสนองของความต้องการของผู้ชมได้ และรูปแบบของการสอนธรรมะที่สอดแทรกมุขตลกขบขัน เพื่อดึงดูดผู้ชมและผู้ฟัง อีกทั้งเวลาในการนำเสนอสะดวกที่จะติดตามชมคือ ทุกวันอาทิตย์ เวลา 11.30 น. ทางไทยทีวีสีช่อง 3

พวงทอง อังกาบ (2538, น. บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง “พฤติกรรมการเปิดรับชมรายการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทางโทรทัศน์ของประชาชนในเขตกรุงเทพมหานคร” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพฤติกรรมการเปิดรับชมความคิดเห็นและทัศนคติของประชาชนในกรุงเทพมหานครที่มี

ต่อรายการพระพุทธศาสนา ตลอดจนเพื่อศึกษาความตระหนักในความสำคัญของพระพุทธศาสนา กับการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของประชาชนในเขตกรุงเทพมหานคร ผลการวิจัยพบว่า คุณลักษณะทางประชากรที่แตกต่างกัน เช่น เพศ อายุ อาชีพ และการศึกษา ไม่มีผลต่อความแตกต่างกันในเรื่องความคิดเห็น ทศนคติความตระหนักในความสำคัญทางพระพุทธศาสนา และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา

สุปราณี เทียนเล็ก (2551, น. บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง “พฤติกรรมการอ่าน การใช้ประโยชน์และความพึงพอใจที่มีต่อหนังสือธรรมะประยุกต์ของประชาชนในเขตกรุงเทพมหานคร” ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างอ่านหนังสือธรรมะประยุกต์ในระดับต่ำ และเคยอ่านหนังสือธรรมะประยุกต์เมื่อมีเวลาว่างและเมื่อเครียด หรือไม่สบายใจ บ้านเป็นสถานที่ที่กลุ่มตัวอย่างเลือกใช้ในการอ่านหนังสือธรรมะประยุกต์มากที่สุด

ในด้านการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจนั้น พบว่า กลุ่มตัวอย่างได้รับประโยชน์และความพึงพอใจอยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยรวมเท่ากับ 4.10 โดยกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ได้รับประโยชน์และความพึงพอใจจากหนังสือธรรมะประยุกต์ในด้านความหลากหลายมากที่สุด โดยมีค่าเฉลี่ย 4.64 รองลงมา คือ ด้านเสริมย้ำความเชื่อหรือช่วยในการตัดสินใจอยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ย 4.53

จากการทดสอบสมมติฐาน พบว่า กลุ่มตัวอย่างที่มีลักษณะทางประชากรศาสตร์ เพศ อายุ อาชีพ รายได้ และสถานภาพสมรสแตกต่างกัน จะทำให้มีพฤติกรรมการอ่านหนังสือธรรมะประยุกต์แตกต่างกัน ส่วนตัวแปรระดับการศึกษาไม่พบความแตกต่าง กลุ่มตัวอย่างที่มีอายุระดับการศึกษา และอาชีพแตกต่างกันจะทำให้มีการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจที่มีต่อหนังสือธรรมะประยุกต์แตกต่างกัน ส่วนตัวแปรเพศ รายได้ และสถานภาพสมรสไม่พบความแตกต่าง

มารีญา ไชยเศรษฐ์ (2546, น. บทคัดย่อ) ศึกษาวิจัยเรื่อง ความคาดหวัง การใช้ประโยชน์ และความพึงพอใจ ของผู้ชมในเขตกรุงเทพมหานคร ที่มีต่อรายการที่นี้ประเทศไทย ทางสถานีวิทยุโทรทัศน์กองทัพบกช่อง 5 ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา พฤติกรรมการเปิดรับชมรายการ ความคาดหวัง การใช้ประโยชน์และความพึงพอใจ จากการเปิดรับชมรายการที่นี้ประเทศไทย โดยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงปริมาณ โดยการสำรวจ และใช้แบบสอบถาม และใช้แบบสอบถาม ได้กล่าวเกี่ยวกับเรื่องความพึงพอใจต่อรายการที่นี้ประเทศไทยพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจที่มีต่อรายการในด้านเนื้อหารายการและการดำเนินรายการ พบว่า มีความพึงพอใจด้านเนื้อหารายการ การดำเนินรายการ และระยะเวลาในการดำเนินรายการ อยู่ในระดับมาก ในด้านความคาดหวังต่อ

รายการนั้น พบว่า มีความคาดหวังต่อการได้รับความรู้ ข่าวสารที่ทันเหตุการณ์ รวดเร็ว ทันสมัย และทราบความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ในสังคมมากที่สุด

ชนิษฐา เบญจาทิกุล (2535, น. บทคัดย่อ) ศึกษาวิจัยเรื่อง ทักษะการใช้ประโยชน์ และความพึงพอใจของผู้ชมต่อรายการสารคดี ศึกษาเฉพาะกรณี รายการหนึ่งในร้อย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาทัศนคติของประชาชนในเขตกรุงเทพมหานคร ลักษณะทางประชากร ทัศนคติต่อรายการและการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจจากสิ่งที่ได้รับชมรายการ สาเหตุของการไม่ชมรายการ ตลอดจนศึกษาความสัมพันธ์ของลักษณะทางประชากรกับทัศนคติกับการใช้ประโยชน์ และความพึงพอใจ โดยใช้วิธีการศึกษาวิจัยเชิงสำรวจ และเก็บข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการศึกษาคั้งนี้ คือ ประชากรในเขตกรุงเทพมหานคร 500 คน ได้กล่าวเกี่ยวกับเรื่องทัศนคติต่อรายการ และการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจจากการชมรายการนั้น ผลการวิจัยพบว่า ผู้ชมรายการส่วนใหญ่ มีทัศนคติที่ดีต่อรายการ และเห็นด้วยในการใช้ประโยชน์จากสิ่งที่ได้รับชมจากรายการ โดยผู้ชมรายการมีความคิดเห็นต่อสิ่งที่ควรปรับปรุงของรายการมากที่สุดคือ เวลาออกอากาศ รองลงมาคือ วันออกอากาศ รูปแบบการนำเสนอ และพร้อมแสดงความคิดเห็นต่อความชอบเนื้อหาของรายการสารคดี ซึ่งส่วนใหญ่ชอบชมเรื่องเกี่ยวกับ พืช สัตว์ สิ่งของที่หาดูได้ยาก รองลงมาคือ เรื่องศิลปวัฒนธรรม ประเพณีไทย และมูลเหตุจูงใจที่จะทำให้ชมรายการหนึ่งในร้อย คือ มีเรื่องที่หาดูได้ยาก รองลงมาคือมีเนื้อเรื่องน่าเชื่อถือได้ และได้รับความรู้จากรายการ

โฉมฉาย พูใจ (2550, น. บทคัดย่อ) ศึกษาวิจัยเรื่อง “พฤติกรรมการเปิดรับ ความพึงพอใจ และทัศนคติของประชาชนในเขตกรุงเทพมหานคร ที่มีต่อรายการคนค้นคน มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับพฤติกรรมการเปิดรับชม ความพึงพอใจ และ ทัศนคติจากการชมรายการคนค้นคน ของประชาชนในเขตกรุงเทพมหานคร โดยศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะทางประชากรศาสตร์กับพฤติกรรมการเปิดรับ ความพึงพอใจ และทัศนคติ รวมไปถึง ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมการเปิดรับชมรายการคนค้นคนกับความพึงพอใจ และความสัมพันธ์ระหว่างความพึงพอใจกับทัศนคติ จากการชมรายการคนค้นคน

ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีการเปิดรับชมรายการแบบตั้งใจชม และจะเปลี่ยนช่องเมื่อโฆษณา ด้านความพึงพอใจกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความพึงพอใจต่อเนื้อหาที่มีความหลากหลาย นอกจากนี้กลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจต่อเวลาออกอากาศ วันเวลาออกอากาศน้อยที่สุด

ด้านความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะทางประชากรศาสตร์กับพฤติกรรมการเปิดรับพบว่า เพศ และระดับการศึกษา ไม่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการเปิดรับชมรายการ มีเพียงอายุ อาชีพ และรายได้ที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการเปิดรับชมรายการ

ด้านความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะทางประชากรศาสตร์กับความพึงพอใจต่อรายการพบว่า เพศ อายุ อาชีพ และรายได้ ไม่มีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจต่อรายการ ยกเว้น ระดับการศึกษาที่มีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจต่อรายการ

ศรีศรีรินทร์ อากาศ (2543, น. บทคัดย่อ) การวิจัยเรื่อง การเปิดรับสาร การใช้ประโยชน์ และความพึงพอใจรายการ “ถอดรหัส” ของประชาชนในเขตกรุงเทพมหานคร ผลการวิจัยพบว่า การเปิดรับรายการ “ถอดรหัส” มีความสัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจต่อรายการ ความพึงพอใจมีความสัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์จากรายการ ลักษณะทางประชากรด้านระดับการศึกษา และรายได้ มีความสัมพันธ์กับการเปิดรับรายการ ลักษณะทางประชากรทางด้านระดับการศึกษา รายได้ มีความสัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจต่อรายการ

ยุบล เบญจรงค์กิจ (2534) ได้ศึกษาเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิต ความต้องการและการใช้ประโยชน์จากรายการโทรทัศน์ของผู้ชม เพื่อค้นคว้าความสัมพันธ์ระหว่างประสบการณ์ในชีวิต และการเปลี่ยนแปลงความต้องการเช่นว่านี้ ยังเป็นผลให้การชมรายการโทรทัศน์เปลี่ยนแปลงไปด้วย นั่นคือ การนำเอาเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิตของบุคคล มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงของการใช้สื่อโทรทัศน์ด้วย

ชูศักดิ์ รองสวัสดิ์ (2537) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ รูปแบบของรายการมองต่างมุม กับทัศนคติ ความพึงพอใจ และการใช้ประโยชน์ของผู้ชมรายการมองต่างมุมทางสถานีโทรทัศน์แห่งประเทศไทย โดยช่อง 11 เพื่อทราบทัศนคติ ความน่าเชื่อถือ ความพึงพอใจ และการนำข่าวสารไปใช้ประโยชน์ของประชาชนผู้เข้าชมรายการมองต่างมุม พบว่า คุณลักษณะประชากรไม่มีความสัมพันธ์ต่อการเข้าชมรายการมองต่างมุม ยกเว้น ด้านเพศ และอาชีพ ซึ่งจะมีความสัมพันธ์ต่อทัศนคติในทางบวก และต่อการเข้าร่วมรายการมองต่างมุม นอกจากนี้ยังพบว่า กลุ่มตัวอย่างผู้สนใจเข้าร่วมรายการ จะนำข้อมูลข่าวสารที่ได้รับไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน และนำไปขยายผลทำให้ความนิยมและความสนใจของผู้ชมนั้นมีมากขึ้นตามลำดับ

ปัทมาวดี หล่อวิจิตร (2539, น. บทคัดย่อ) ได้ศึกษาถึง ทัศนคติ การใช้ประโยชน์ และความพึงพอใจ “รายการสนทนา 45 นาที ปัญหาบ้านเมือง” ของผู้ชม พบว่า ลักษณะทางประชากร ได้แก่ ระดับการศึกษา และอาชีพมีความสัมพันธ์กับ ทัศนคติในการรับชม และลักษณะ

ทางประชากร ได้แก่ ระดับการศึกษา และรายได้ มีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจเกี่ยวกับรายการรวมทั้ง พฤติกรรมการเปิดรับชม มีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจในด้านรูปแบบ เนื้อหา และระยะเวลาการออกอากาศ

นิชดา เตรียมชัยศรี (2542, น. บทคัดย่อ) ได้ศึกษาถึง การเปิดรับข่าวสาร การใช้ประโยชน์ และความพึงพอใจในการสื่อสารผ่านระบบเครือข่าย Intranet ของพนักงานธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด (มหาชน) พบว่า การเปิดรับข่าวสารมีความสัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์จากข่าวสารผ่านระบบเครือข่าย Intranet

ลำยอง ดวงคำ (2542, น. บทคัดย่อ) ได้ศึกษาถึง พฤติกรรมการชมรายการโทรทัศน์กับการนำมาใช้ประโยชน์ในการเรียนการสอนของอาจารย์วิทยาลัยเอกชนในภาคเหนือ พบว่า พฤติกรรมการชมรายการมีความสัมพันธ์กับระดับการนำเนื้อหามาใช้ประโยชน์ในการสอน อาจารย์ที่มีเพศ อายุ ระดับการศึกษา ระยะเวลาในการสอน และคณะที่สังกัด แตกต่างกัน มีการนำเนื้อหาจากรายการโทรทัศน์มาใช้ประโยชน์ในการสอนไม่แตกต่างกัน

นิลาวัลย์ พาณิชย์รุ่งเรือง (2540, น. บทคัดย่อ) ได้ศึกษาถึง ความน่าเชื่อถือและความพึงพอใจของประชาชนในกรุงเทพมหานครที่มีต่อรายการข่าวภาคค่ำทางโทรทัศน์ทั้ง 5 ช่อง (3, 5, 7, 9 และ 11) พบว่าเพศ อายุ การศึกษา ที่แตกต่างกัน ไม่มีผลต่อความเชื่อถือและความพึงพอใจในรายการข่าวภาคค่ำ ในขณะที่อาชีพที่แตกต่างกัน มีผลต่อความเชื่อถือ แต่ไม่มีผลต่อความพึงพอใจในรายการข่าวภาคค่ำ

บันนัดดา นพพนาวัน (2533, น. บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่องการศึกษากระบวนการสื่อสารเพื่อเผยแพร่ธรรมะของสถาบันสงฆ์ไทย พบว่า ปัญหาและอุปสรรคในการเผยแพร่ธรรมะของสถาบันสงฆ์ไทย จำแนกได้เป็น 5 ด้านดังนี้

1. ปัญหาและอุปสรรคด้านพระสงฆ์และสถาบันสงฆ์ในฐานะผู้เผยแพร่ธรรมะ เช่น ขาดแคลนพระสงฆ์ที่มีความสามารถในการเผยแพร่ธรรมะอย่างแท้จริงโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตชนบท
2. ปัญหาและอุปสรรคด้านรูปแบบการสื่อสารเพื่อเผยแพร่ธรรมะ ปัจจุบันเน้นรูปแบบการเทศน์หรือการบรรยายธรรมภาคทฤษฎีเป็นหลัก แต่ไม่มีภาคปฏิบัติหรือจัดกิจกรรมต่อเนื่อง ที่เป็นรูปธรรม ทำให้การเผยแพร่ธรรมะเข้าไม่ถึงจิตใจผู้ฟังอย่างแท้จริง
3. ปัญหาและอุปสรรคด้านวิธีการหรือกลวิธีการเผยแพร่ธรรมะ เช่น ไม่มีการกำหนดหัวข้อธรรมะที่เหมาะสมกับผู้ฟัง หรือไม่มีการศึกษาหัวข้อธรรมะอย่างถ่องแท้ ก่อนนำไปเผยแพร่

นอกจากนี้พระสงฆ์ไม่ได้มีการฝึกการผลิตและการใช้โสตทัศนูปกรณ์มาก่อน รวมทั้งสื่อต่าง ๆ ส่วนใหญ่จึงมุ่งใช้แต่สื่อบุคคลเป็นหลัก ทำให้การเผยแพร่ธรรมะกระทำได้ในขอบเขตจำกัด

4. ปัญหาและอุปสรรคด้านประชาชนผู้รับฟังธรรมะ เช่น ประชาชนขาดความรู้พื้นฐานทางศีลธรรม การศึกษาทุกระดับ เน้นธรรมะหรือศีลธรรม นอกจากนี้สภาพสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ความเจริญและวัฒนธรรมแบบตะวันตกที่หลั่งไหลเข้ามาสู่ประเทศไทย สภาพแวดล้อมในสังคมเช่นนี้ไม่เอื้ออำนวยให้ประชาชนสนใจธรรมะ เพราะต้องใช้เวลาและความคิดไตร่ตรองมาก โดยเฉพาะกลุ่มเยาวชนหรือวัยรุ่นไม่ให้ความสนใจนัก

5. ปัญหาและอุปสรรคอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ การเผยแพร่ธรรมะ เช่น พระสงฆ์ และสถาบันยังไม่ได้มีการวิจัยและประเมินผลการเผยแพร่ธรรมะ เพื่อปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ของสังคมปัจจุบันหรือพื้นฐานของผู้ฟังแต่ละกลุ่มเป้าหมาย และสถาบันสงฆ์มีการประชาสัมพันธ์และการใช้สื่อมวลชน ในการเผยแพร่ธรรมะในปริมาณที่น้อยมาก และขาดการประสานความร่วมมือจากหลายฝ่าย